

Операционни системи
ФМИ

Общи приказки

- Tanenbaum, Andrew S. Modern Operating Systems. Pearson, 2014 (4th edition)

Операционна система: мотивация

- Преносимост (portability) на програмите върху различен хардуер
- Интерфейс, предоставящ възможност за изпълнение на отделни програми
- Многозадачност
 - едновременно за потребителя изпълнение на отделни програми
- Многопотребителност
 - използване на една и съща система от няколко потребителя; изолация
- Автоматизация

Операционна система: абстракции

- Процеси
- Комуникационни канали
- Споделена памет (краткотрайна и дълготрайна)
- Пространство от имена, индексиращо обектите, за които ОС предоставя абстракции

Структура на една система (в общия случай)

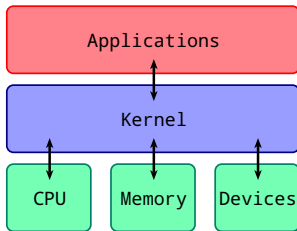

Figure 1: Приложения, ядро, устройства

- Ядро
- Библиотеки, позволяващи лесен достъп до абстракциите, предоставяни от ядрото
- Конфигурационни данни
- Основни инструменти
- Допълнителни инструменти / приложения

Хляб и масло

- Език за програмиране
- Компилятор
- Програма / машинен код
- Изпълним файл
- Изпълнение на програма

Процеси

- Основна абстракция, предоставяна от една ОС
- Приемаме, че един процес абстрахира последователно изпълнение на конкретна програма
- Всеки процес има контекст
 - памет, която може да достъпва
 - отворени файлове
 - права за достъп
 - ...
- ОС позволява процесите да **комуникират** помежду си и с външния свят

- Някои ОС позволяват няколко паралелни *нишки* на изпълнение в рамките на един процес
 - нишките споделят общ контекст на процеса
 - могат да се изпълняват едновременно, все едно са отделни процеси
- Няма да говорим за тях засега - приемаме, че всеки процес съответства на изпълнението на една програма на един процесор

Илюзията за едновременност

- Еднозадачни операционни системи
 - опашки от задачи
- Многозадачни операционни системи
 - в общия случай процесорите са по-малко от процесите
 - времеделене и смяна на контекста
 - cooperative and preemptive scheduling

Драйвери

- Процеси (microkernel) или части от ядрото (monolithic kernel)
- ОС предоставя начин обикновените процеси да комуникират с драйверите
- Драйверите комуникират с (външни) устройства

Какво трябва да сте запомнили за “операционна система”

- Предоставя абстракции
 - процеси: работещи програми с контекст
 - комуникационни канали между процеси
 - споделена памет / файлове
 - пространство от имена, рефериращи обектите
- Абстрахира хардуера, което позволява преносимост (portability)
- Може да поддържа конкурентно изпълнение на процеси чрез времеделене

Какво следва?

- Досега обяснихме по много абстрактен начин какво очакваме от една операционна система
- Сега ще преминем към по-конкретни понятия, свързани с операционните системи, базирани на UNIX

UNIX, GNU, Linux

UNIX, история

- Многозадачна и многопотребителна операционна система
- Разработена през 1969 в Bell Labs
 - Brian Kernighan
 - Dennis Ritchie
 - Ken Thompson
- По-късно пренаписана от Асемблер на C

Основни принципи на UNIX

- Глобално пространство от обекти, наречени “файлове”
 - всеки обект в операционната система се манипулира като файл
 - файловете са организирани в **дърво**, което наричаме “виртуална файлова система”
- Много на брой малки програми
 - всяка прави едно нещо добре
 - работят върху текст и се конфигурират с текст
 - [UNIX Philosophy](#)
- Комбиниране на (малки) програми за решаване на сложни задачи
 - паралелно-работещи процеси, които комуникират чрез текстови потоци

Richard Stallman

Figure 2: Richard Stallman

Richard Stallman, GNU, FSF, GPL

- GNU (GNU's Not Unix), 1983
- Free Software Foundation, 1985
- GNU General Public License (GPL)
 - Задължава софтуера да идва заедно с кода си до потребителите
 - Заразен (софтуер, надграждащ GPL софтуер, също трябва да е GPL)
- Free as in Freedom^{1 2}
 - <http://oreilly.com/openbook/freedom/>

¹Williams, Sam. Free as in Freedom: Richard Stallman's Crusade for Free Software. O'Reilly, 2002

²Williams, Sam. Free as in freedom (2.0): Richard Stallman and the free software revolution. Boston: Free Software Foundation, 2010

GPL freedoms

- ① The freedom to run the program, for any purpose.
- ② The freedom to study how the program works, and change it so it does your computing as you wish. Access to the source code is a precondition for this.
- ③ The freedom to redistribute copies so you can help your neighbor.
- ④ The freedom to distribute copies of your modified versions to others. By doing this you can give the whole community a chance to benefit from your changes. Access to the source code is a precondition for this.

GNU tools

- gcc, gdb, emacs - open source toolchain, състоящ се от компилатор, дебъгер и текстов редактор, които позволяват да създаваме софтуер
- програми за работа с файлове и с операционната система
- много програми за работа с текст и за решаване на всекидневни задачи

- Linux kernel
 - създаден от Linus Torvalds
 - вдъхновен от Minix³
 - до голяма степен съвместим с интерфейсите на ниско ниво на UNIX
 - лицензиран под GPL
- GNU/Linux - комбинация от *Linux kernel* и *GNU utilities*⁴
 - тази комбинация ще я наричаме просто “Linux”⁵
- Други комбинации, които са не-толкова разпространени
 - GNU/Hurd
 - GNU/kFreeBSD

³образователна операционна система, създадена от Andrew Tanenbaum (да, авторът на учебника)

⁴съвкупността от инструменти и библиотеки (utilities) извън ядрото още се нарича “userland”

⁵за голямо разочарование на Stallman

Linux⁷ дистрибуции

- Linux идва като комплект, който наричаме “дистрибуция”
- Всяка дистрибуция се отличава със свой начин да *пакетира* софтуер
- Всяка библиотека/инструмент/приложение обикновено⁶ идва в *пакет*, който може да се инсталира от потребителя
- Различни идеологии при различните дистрибуции
- Но в крайна сметка разликите са в пакетната система
 - всяка дистрибуция има леко различен набор от пакети
 - някои дистрибуции са “стабилни” и обновяват основната версия на пакетите си по-рядко
 - в различните дистрибуции софтуерът може да е пакетизиран така, че да се конфигурира по различен начин

⁶примери за дистрибуции с нестандартна пакетна система: buildroot, yocto, nixos, guix

⁷actually, it's called GNU/Linux, not Linux 😊

Популярни Linux дистрибуции

- Основно за потребителски компютър
 - Debian, Ubuntu, Linux Mint,
 - Fedora, Manjaro
- Основно за сървъри
 - Debian
 - Red Hat Enterprise Linux (RHEL), CentOS (Community ENTERprise Operating System)
- За всичко (много конфигурируеми)
 - Arch Linux
 - Gentoo
 - NixOS, GUIX

Популярни специализирани Linux дистрибуции

- Single board computers
 - Raspberry Pi OS
 - Arch Linux ARM
 - Armbian
- За телефони
 - PostMarketOS, Ubuntu Phone
- За телевизори
 - LibreELEC, OpenELEC
- За мрежов хардуер
 - OpenWRT, Tomato
- За вградени устройства
 - OpenEmbedded, Yocto project
 - Buildroot
- По-затворени
 - Android, ChromeOS

Популярни UNIX-like дистрибуции, не-базирани на Linux

- FreeBSD, OpenBSD, NetBSD
- MacOS
- SerenityOS

GNU/Linux Distribution Timeline

- Картинка, качена в Wikimedia
- Картинката е направена, използвайки <https://github.com/FabioLolix/LinuxTimeline>

Терминали, сесии и как да оцелеем в Linux

Терминал (абстрактен)

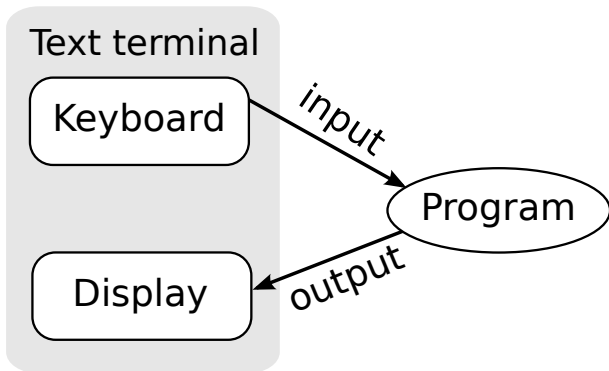

Figure 3: абстракция за терминал

- Терминал - *нещо*, позволяващо (текстова) комуникация между потребител и програма

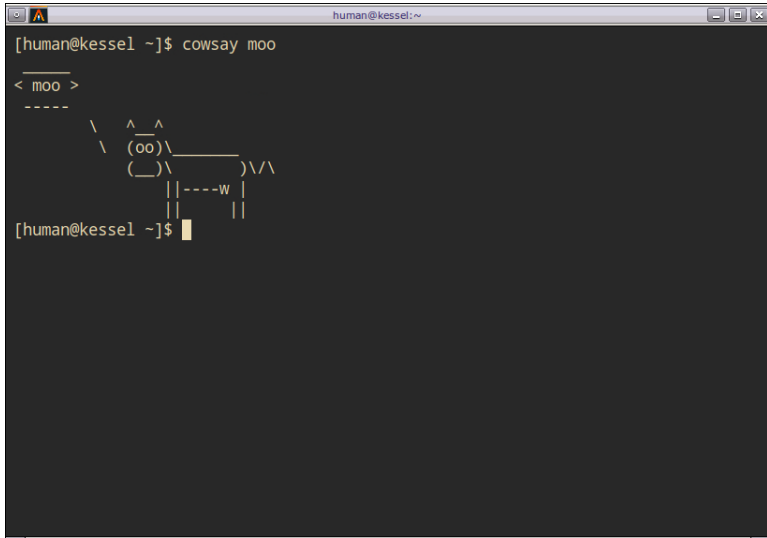
Терминал (физически)

Figure 4: Терминал “VT100”, произведен през 1978

- Физическо устройство
- Свързва се към компютър с кабел
 - комуникацията по най-често става по сериен протокол (RS232)
- Вход (клавиатура) и изход (екран)
- ОС има драйвер, който управлява съответния модел терминал

Терминал (виртуален)


```
human@kessel:~$ cowsay moo
 _____
< moo >
  -----
   \      ^__^
    \    (oo)\_______
      (__)\       )\/\
         ||----w |
         ||     ||

human@kessel ~]$
```

Figure 5: Графичен виртуален терминал

Терминал (виртуален)

- Програма, която симулира физически терминал
- Позволява текстов вход/изход през не-текстови устройства (монитори)
- TTY - виртуален терминал, емулиран от kernel-а (CTRL-ALT-Fn)
- PTY Графични терминали (alacritty, gnome-terminal, urxvt, xterm)
- PTY Отдалечени терминали
 - telnet - отдалечен терминал през мрежа
 - OpenSSH - криптиран отдалечен терминал през мрежа
 - PuTTY - за Windows използва SSH протокола
 - JuiceSSH - за Android, използва SSH протокола
- PTY терминал-в-терминал
 - screen
 - tmux

Графичен и текстов интерфейс

- На този курс говорим за текстови интерфейси, защото те позволяват прецизен контрол на ОС и лесна автоматизация
- Освен тях са доста разпространени и графични интерфейси
- Има и други видове интерфейс (напр. гласов, пригоден за незрящи)
- Всеки от тези видове интерфейси има своите входни и изходни устройства

Потребители и сесии

- Казахме, че Linux (и генерално UNIX-базираните системи) са **многопотребителни**
- При инициализиране на терминал, се изпълнява програма, наречена *Login*, която установява кой е текущият потребител
 - Обикновено “начинът за установяване” е питане за име и парола
 - След login, се изпълнява програма, която наричаме *Shell*

Shell

- Програма, която предоставя интерактивен команден интерфейс през терминала
- Shell-ът позволява на потребителя лесно да изпълнява други програми и да командва операционната система
- Съществуват различни shell програми и използването на конкретен shell е въпрос на избор

Интерпретиране на команди

```
human@astero:~$ cowsay I like carrots
```

```
< I like carrots >
```

```
-----
```

```
  \   ^__^
   \  (oo)\_______
      (__)\       )\/\
           ||----w |
           ||     ||
```

```
human@astero:~$
```

Интерпретиране на команди

```
human@astero:~$ cowsay I like carrots
```

- Prompt - human@astero:~\$
 - Текст, който shell-ът отпечатва, когато *очаква* да въведем команда
 - При повечето shell-ове, prompt-ът за обикновен потребител завършва с “\$”.
 - Дава някаква допълнителна информация (текущ потребител, име на машината ...)
- Име на команда - cowsay
- Аргументи (параметри) на командата - разделени с интервали (whitespace)

Интерпретиране на команди

- Когато някъде видите символа “\$” пред някакъв текст, вероятно се има предвид, че това е shell команда

```
$ cowsay Cookies are tastier than carrots
```

Ехо и крави

- До тук видяхме командата \$ `cowsay`, която рисува крава, казваща аргументите си
- Командата \$ `echo` <аргументи> изписва аргументите си, без да рисува крава

Аргументи

- Произволен брой интервали⁸ отделят аргументите на командата

```
$ echo I have      many      spaces
I have many spaces
```

- Ако искаме да подадем текст, съдържащ интервали, като един аргумент, използваме кавички (quoting):

```
$ echo 'I have      many      spaces'
I have      many      spaces
```

- Някои символи, например скоби, имат специално значение за shell-а, и ако искаме да са буквална част от аргумент, също трябва да използваме кавички:

```
$ echo 'I like cookies (chocolate ones) '
I like cookies (chocolate ones)
```

- Двойните кавички ("") работят по подобен начин като единичните (' '), но за тях ще говорим по-късно.

⁸и произволен друг whitespace

Опции

- Повечето команди по конвенция приемат “опции”, които започват с тире. Опциите обикновено променят поведението на командата.

```
human@astero:~$ cowsay -f vader 'I am your father'
```

```
< I am your father >
```

```
-----
```

```
 \      , - ^ - .  
  \    !oYo!  
   \ / . / = \ . \ _____  
      ##                )\/\   
      ||-----w||  
      ||           ||
```

```
Cowth Vader
```

Много shell-ове

Съществуват най-различни възможни shell програми

- Thompson Shell (sh) – Ken Thompson, 1971, AT&T
- Bourne Shell (sh) – Stephen Bourne, 1977, AT&T
- C Shell (csh) – Bill Joy, 1978, BSD
- Korn Shell (ksh) – David Korn, 1983, AT&T
- Enhanced C Shell (tcsh) – Ken Greer, 1975 - 1983, CMU
- Bourne Again Shell (bash) – Brian Fox, 1989, GNU
- Z Shell (zsh) – Paul Falstad, 1990, Princeton
- Debian Almquist shell (dash) – port of NetBSD ash to Linux by Herbert Xu 1997, renamed dash 2002
- fish (fish) – a smart and user-friendly command line shell, 2005

Много shell-ове

- В този курс ползваме bash

Навигация на командния ред

- Стрелките нагоре/надолу навигират историята от команди
- `Ctrl-R` търси в историята
- Клавишът `Tab` довършва частично-написана команда/аргумент (autocomplete)
- `Ctrl-C` прекратява текущата команда

Изчистване на терминала

- `$ clear` - изчиства терминала, като запазва `scrollback`-а
- `$ reset` - изчиства терминала, `scrollback`-а и всички настройки на терминала

Помощ (опции на команди)

- Много команди имат аргументи `--help` или `-h`, които ги карат да отпечатват помощно съобщение

Помощ (man)

- `$ man <тема>` дава информация по дадена тема - man-страница (manpage)
- Навигира се със стрелки, излиза се с клавиша Q
- Пробвайте `$ man cowsay`, `$ man man`
- Различни секции (shell командите са в секция 1)
 - `$ man 1 printf`, `$ man 3 printf`
 - когато искаме да реферираме специфична ман страница, ще пишем така:
`printf(1)` , `printf(3)` , `cowsay(1)`
- `$ apropos <низ>` - търси в кратките описания на всички man страници
- `$ whatis <низ>` - връща всички секции, в които се среща дадена man страница, и кратки описания на съответните теми

Потребители

Потребители

- Всеки потребител си има User ID (UID) и основно Group ID (GID)
- Освен основната си група, потребителите могат да имат и произволен брой други групи
- Текущият потребител си има *активна* група, която може да е някоя от групите, на които е член
 - обикновено активната група съвпада с основната
 - `$ newgrp <група>` - смяна на активна група в рамките на текущата сесия
- `$ id` дава информация за текущия потребител
 - `$ id -u` - само UID-то
- `$ whoami` отпечатва името на текущия потребител
- `$ who` отпечатва всички логнати потребители

Конфигурация на потребители

- Файлът `/etc/passwd` съдържа информация за всички потребители
- Файлът `/etc/group` съдържа информация за всички групи
- `passwd(5)` и `group(5)` , за да разберете повече⁹

⁹подсещам, че записът `passwd(5)` ви подканва да изпълните командата `$ man 1 passwd`

Супер потребител

- Потребителят с UID 0 (който винаги се казва root) се нарича *супер потребител* (*superuser*)
- Има право да прави и достъпва всичко

Смяна на потребител

- \$ su <потребител> - изпълнява *login shell* от името на подадения потребител
- \$ sudo <команда> - изпълнява подадената команда от името на root
 - \$ sudo -u <потребител> <команда> - изпълнява подадената команда от името на подадения потребител
- Тези команди работят само ако вашият потребител има право да ги използва
 - потребителите, които използвате на упражненията по ОС, нямат такова право - не се опитвайте да използвате тези команди

Виртуална файлова система

Виртуална файлова система

- В UNIX-подобните операционни системи съществува **едно** пространство от имена
- Ще го наричаме “виртуална файлова система” (VFS) или просто “файловата система”
- Възлите в това дърво наричаме “файлове”
 - вътрешните възли наричаме “директории” (които също са “файлове”)
- Файловете са обекти, споделени между процесите.
 - “обикновен файл” е дълготраен обект, съдържащ масив от данни
 - много други обекти в операционната система също са “файлове” (директории, устройства...)

Пътища (абсолютни)

- \$ pwd - отпечатва текущата директория
- \$ cd <path> - премества текущата директория в дадената
- \$ cd /home/students/student - абсолютните пътища започват с “/” и еднозначно определят някой обект
- \$ ls - отпечатва списък със всички обекти в текущата директория
 - може да приеме като аргумент име на директория
 - предназначена за четене от **хора**
 - \$ ls -a - показва и файловете, чиито имена започват с “.” (*скрити файлове*)
 - \$ ls -l - показва повече информация

Пътища (относителни)

- Път, който **не** започва с “/”, е *относителен* и интерпретацията му зависи от текущата директория
- <абсолютен път> = <текуща директория>/<относителен път>
- При текуща директория /home/baba, относителният път foo/bar/baz е еквивалентен на абсолютния път /home/baba/foo/bar/baz

Команди за работа с пътища

- `$ realpath <път>` - превръща произволен път в абсолютен път
- `$ basename <път>` - връща базовото име на файл (символите след последната наклонена черта)
- `$ dirname <път>` - връща пътя на директорията, в която е файл (символите преди последната наклонена черта)

Номе директория

- (Почти) всеки потребител има директория, която наричаме *home* директория
- Всеки потребител има пълни права върху файловете в *home* директорията си
- Съкратен запис за *home* директория: `~` и `~<потребител>`
 - `~` води до *home* директорията на текущия потребител, например `/home/human`
 - `~ivan` води до *home* директорията на потребителя `ivan`
- *Номе* директорията на някой потребител не винаги се намира в `/home`
- За потребители и права ще говорим по-подробно в следващата лекция

Навигация нагоре

- Във всяка директория винаги има две служебни директории:
 - `.` - води към същата директория
 - `..` - води към по-горната директория
- `../..` води 2 директории нагоре от текущата
- `/home/students/student/..` води в `/home/students`
- `/home/baba/foo/bar/../../../../qux/../../dyado/.` води в `/home/dyado`

Filesystem Hierarchy Standard (FHS)

- <https://refspecs.linuxfoundation.org/fhs.shtml>
- Стандарт, който казва кои от системните файлове в коя директория да седят

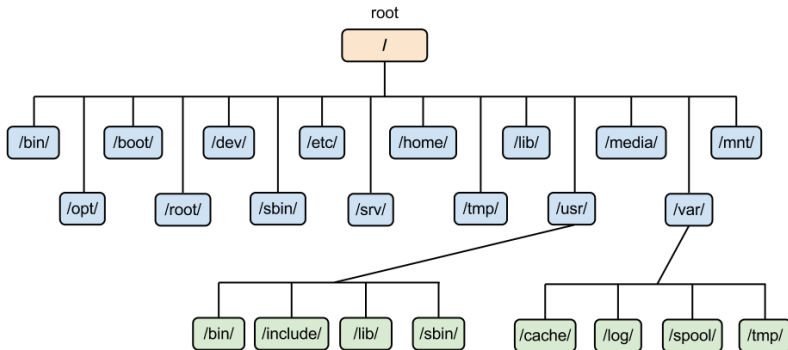

Figure 6: Директорийна структура спрямо FHS

Още няколко команди

- \$ touch <път> - създава празен файл
- \$ mkdir <път> - създава празна директория
 - \$ mkdir -p - създава и всички директории по пътя
- \$ cp <път-от-къде> <път-къде> - копира файл
 - \$ cp -r - копира директория
- \$ mv <път-от-къде> <път-къде> - преименува/премества файл
- \$ rm <път> - изтрива файл
 - \$ rmdir - изтрива празна директория
 - \$ rm -r <път>- изтрива директория и всичко в нея

Дати и часове

Работа с дати и часове

- Един от най-сложните проблеми на човечеството
- Използваме библиотеки и команди, които някой друг е написал (никога не си пишем сами)

date

Командата `date` без аргументи може да се използва за да видим текущото време¹⁰

```
$ date
```

```
Sun 26 Feb 18:35:56 CET 2023
```

¹⁰В локалната времева зона

date

date може да изписва времето в произволен формат, който задаваме с опцията +<форматен низ>

```
$ date +%Y-%m-%d %H:%M:%S'  
2023-02-26 18:53:44
```

```
$ date +%H:%M'  
18:53
```

```
$ date +%H:%M:%S.%N'  
18:53:44.647864108
```

date

date може да превежда време от един формат в друг (-d)

```
$ date -d '26 Feb 1998 13:59'  
Thu 26 Feb 13:59:00 CET 1998
```

```
$ date -d 'Yesterday'  
Sat 25 Feb 19:01:03 CET 2023
```

```
$ date -d 'Tomorrow 15:00' +'%Y-%m-%d %H:%M'  
2023-02-27 15:00
```

```
$ date -d '15:00 EET'  
Sun 26 Feb 14:00:00 CET 2023
```

UNIX timestamp

- *UNIX timestamp* е представяне на момент от времето като брой секунди, изминали от 1970-01-01 00:00 UTC.
- Това представяне е удобно за подреждане на моменти от време.
- Linux ядрото използва UNIX timestamp-ове за да представя повечето времена

Работа с UNIX timestamps

date може да покаже UNIX timestamp с форматиращия низ '%s':

```
$ date +%s  
1677434831
```

Ако искаме повече точност, може да използваме и %N (наносекунди):

```
$ date +%s.%N  
1677434888.017353335
```

date може и да чете UNIX timestamp така:

```
$ date -d '@1677434888'  
Sun 26 Feb 19:08:08 CET 2023
```

```
$ date -d '@0'  
Thu 1 Jan 01:00:00 CET 1970
```

Работа с файлове в UNIX

Типове файлове

За тези вече говорихме

- [-]: Обикновен файл
- [d]: Директория

За тези ще говорим след две минути

- [c]: Character device
- [b]: Block device

За тези ще говорим скоро

- [l]: Символна връзка (symlink)
- [p]: Pipe

До тези може и да не стигнем

- [s]: Unix domain socket

Специални файлове

- Обикновените файлове, директориите и някои други типове файлове заемат физическо място върху някаква памет (най-често дълготрайна)
- Други типове файлове, напр. символните и блоковите устройства, просто реферират някаква структура от данни в ядрото, която абстрахира съответния обект

Устройства

- Директорията `/dev` съдържа обекти, рефериращи физически устройства
- Character devices (напр. `/dev/tty*`) - входно-изходни устройства, работещи със символи
- Block devices (напр. `/dev/sd*`) - устройства за съхранение, представящи масив от байтове
 - разделени на *блокове* - малка единица за четене/писане

Сглобяване на файловата система

- Казахме, че всички обекти, които наричаме *файлове*, са организирани в **едно** дърво (VFS)
- Същевременно искаме да можем да организираме данните си във файлове, записани върху повече от едно дискови устройства
- Как съчетаваме тези две неща?

Сглобяване на файловата система

NAME	TYPE	MOUNTPOINT
/dev/sda	mbr	
└─/dev/sda1	dm_crypt	
└─/dev/mapper/sda1_crypt	lvm	
└─/dev/mapper/stg-swap	swap	[SWAP]
└─/dev/mapper/stg-root	ext4	/
└─/dev/mapper/stg-home	ext4	/home
/dev/sdb	gpt	
└─/dev/sdb1	btrfs	/var
└─/dev/sdb2	btrfs	/srv/games
	devtmpfs	/dev
	tmpfs	/tmp

- Върху блоковите устройства можем да имаме структури от данни, които улесняват разделянето и владееенето им
- Пак получаваме блокови устройства, образувайки дърво
- Върху листата на това дърво разполагаме конкретни *файлови системи*, които *монтираме* на клоните на дървото на виртуалната файлова система
- За повече информация - `mount(8)`

Файлови системи и Файлови системи

Има няколко понятия, които наричаме “файлова система”:

- Виртуалната файлова система, която е едно дърво, което обединява всички конкретни и виртуални файлови системи
- Конкретна файлова система, разположена на дисково устройство, която е структура от данни
 - данните са разположени върху **диск**
 - може да бъде монтирана върху директория от виртуалната файлова система
 - напр. ext4, exfat, ntfs, btrfs
- Конкретна логическа файлова система, която съдържа специални обекти, управлявани от операционната система
 - “данни” не съществуват - файловата система е интерфейс на някоя подсистема на ядрото
 - може да бъде монтирана върху директория от виртуалната файлова система
 - напр. /dev

Inodes

- За операционната система, всеки файл се състои от:
 - Инод (inode) - структура от данни, представяща метаданните/атрибутите на този файл
 - Данни - абстракция, която позволява четене, писане и индексване на последователен масив от байтове
- Всеки файл в рамките на една (конкретна) файлова система е номериран с число, което наричаме *номер на инод (inode number)*
- Може да видите тези номера с командата `$ ls -l -i`
- Името е такова по исторически причини: някога единствените файлови системи, които са се използвали под UNIX/Linux са използвали структура от данни, наречена инод¹¹

¹¹такива файлови системи са ext2, ext3, ext4; по-нататък в курса ще говорим за имплементацията им

Директории

- За операционната система всяка директория е *файл*, който съдържа таблица с имена на файлове, намиращи се в нея, и съответните им номера на иноди
- Ако ви е интересно, може да прочетете повече за VFS и представянето на директориите в паметта: [Overview of the Linux VFS](#)

Атрибути на файловете

За всеки файл, файловата система предоставя¹² списък от атрибути:

- Тип
- Времена
 - време на последна модификация (`mtime`)
 - време на последен достъп (`atime`)
 - време на последна смяна на атрибути (`ctime`)
- Собственост и права за достъп (за тях ще говорим след малко)
- Размер
- Брой линкове (колко различни имена има този файл)

¹²чрез абстракцията “инод”

Блокове

- Файловите системи (обикновено) делят дисковото пространство на *блокове*
 - Блоковете на файловата система е хубаво да съвпадат с блоковете на блоковото устройство, върху което е разположена тя
- Всички блокове са с фиксиран еднакъв размер - например 4kb

Атрибути на файловете

- Командите `$ stat <файл>` и `$ ls -l` показват информация за атрибутите на файловете

```
$ stat /tmp/foo
  File: /tmp/foo
  Size: 37704          Blocks: 80          IO Block: 4096   regular file
Device: 0,43    Inode: 28          Links: 1
Access: (0644/-rw-r--r--)
  Uid: ( 1000/   human)   Gid: ( 1000/   human)
Access: 2023-02-23 09:54:04.773861779 +0200
Modify: 2023-02-23 15:21:13.785684395 +0200
Change: 2023-02-23 15:21:13.785684395 +0200
  Birth: 2023-02-23 09:54:04.773861779 +0200
```

Още малко за stat

- Опцията -c (или --format) може да се използва за да изолираме специфичен атрибут на файла
- `$ stat -c '%s' <файл>` - точен размер на файла в байтове
- `$ stat -c '%U'` - име на потребителя-собственик на файла
- `$ stat -c '%Y'` - момент на последна модификация на файла (UNIX timestamp)
- За синтаксиса на форматиращия низ и за други атрибути, вижте `stat(1)`

- Всеки файл има потребител-собственик и група-собственик
- Можете да ги видите в изходите на `$ stat` и `$ ls -l`
- Променят се с командата `$ chown`:
 - `$ chown <потребител>:<група> <файл>` - променя и двете
 - `$ chown <потребител> <файл>` - променя само потребителя
 - `$ chown :<група> <файл>` - променя само групата¹³

¹³има и команда `$ chgrp`, която също променя само групата

Права за достъп

- Всеки файл има множество от права за достъп (UNIX permissions set)
- 9 възможни елемента на множеството:

{ User, Group, Others } × { Read, Write, Execute }

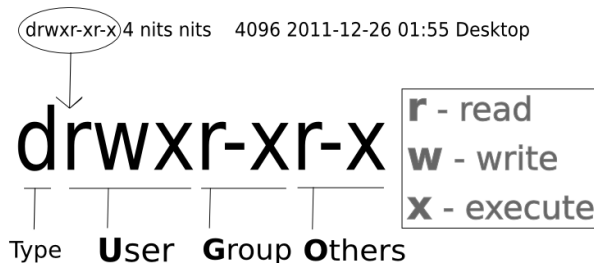

Figure 7: Права за достъп във формата на `ls -l`

Права за достъп

СИМВОЛ	право	обект	описание
r	read	file	може да отвори файл за четене
r	read	dir	може да види обектите в директория ¹⁴
w	write	file	може да променя файл
w	write	dir	може да добавя/манипулира/трие обектите в директория
x	execute	file	може да изпълни файл ¹⁵
x	execute	dir	може да се позиционира в директория и да адресира обектите в нея

¹⁴директорията е просто файл - за да видим какво има вътре, трябва да прочетем съдържанието ѝ

¹⁵файлът трябва да е програма под някаква форма - по-нататък ще говорим за това

Промяна на права

- Можете да промените правата за достъп на файл с командата `$ chmod <права> <файл>`
- Правата може да са в няколко различни формата:
 - `$ chmod u=rwx,g=rw,o=` - конкретни права
 - `$ chmod a=rw` - същото като `$ chmod u=rw,g=rw,o=rw`
 - `$ chmod g+x` - *добавя* право на изпълнение за групата-собственик
 - `$ chmod u-w` - *премахва* право на запис за потребителя-собственик
 - `$ chmod 755` - конкретни права в осмичен вид - ще обясним след малко
- `$ chmod -R` - работи рекурсивно за дадената директория и нейните поддиректории

Права за достъп (осмичен вид)

- Удобно е да представим 9-те бита за права като 3 групи по 3 бита
- Всяка група от 3 бита можем да я запишем като цифра
- Това е същото като да мислим за едно 9-битово число, записано в осмична бройна система

Права за достъп (осмичен вид)

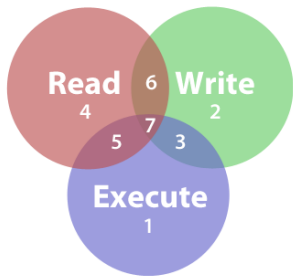

Figure 8: Представяне на правата като 3-битова цифра

- Основни елементи:
 - r - 100b - 4 - Read
 - w - 010b - 2 - Write
 - x - 001b - 1 - Execute
- Комбиниране ги с побитово “или”:
 - $r \mid w = 6$
 - $r \mid x = 5$
- Примерни множества от права:
 - 755: u=rwx, g=rx, o=rx
 - 750: u=rwx, g=rx, o=
 - 644: u=rw, g=r, o=r
 - 600: u=rw

Специални права

- Всъщност, освен 9-те елемента на множеството от права, които разгледахме дотук, има още 3
- You were all deceived, for another permissions set had been forged
- Цялата информация за правата се кодира в 12 бита

Специални права (1/3)

SUID (set UID upon execution)

- за изпълними файлове кара процесът, създаден при изпълнение на файла да е от името на потребителя-собственик на файла вместо на текущия потребител
- за директории не прави нищо

Специални права (2/3)

SGID (set GID upon execution)

- за изпълними файлове кара процесът, създаден при изпълнение на файла да е от името на групата-собственик на файла вместо на активната група
- за директории кара новите файлове, създадени в директорията да имат група-собственик като нея, вместо като активната група

Sticky bit

- за файлове не прави нищо
- за директории кара операциите върху имената в директорията (изтриване, преименуване...) да зависят от правата на съответния файл вместо тези на директорията

Creation mask

- Правата по подразбиране са:
 - 777 (a=rwx) за директории
 - 666 (a=rw) за файлове
- С командата `$ umask <маска>` можем да зададем множество от права, които се **премахват** от тези по подразбиране при създаване на нов обект
- С командата `$ umask` без аргументи можем да видим текущата маска
- `final_perms := default_perms & ~umask`
- Обикновено шелът е настроен да задава автоматично `$ umask 022`

Твърди връзки (hardlinks)

- Обикновените файлове могат да имат повече от едно име
- Нищо не пречи на две имена в някакви директории да бъдат асоциирани с един и същи номер на инод
- В този контекст имената ги наричаме “твърди връзки”
- Само в рамките на една файлова система

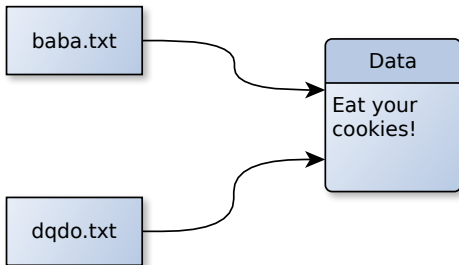

Figure 9: Твърда връзка

Твърди връзки (hardlinks)

- Създават се с командата `$ ln <нов път> <текущ път>`
- `ls -l`, `stat` и `find` могат да ни кажат колко линка (имена) има някой файл (тази информация се пази при атрибутите на файла)

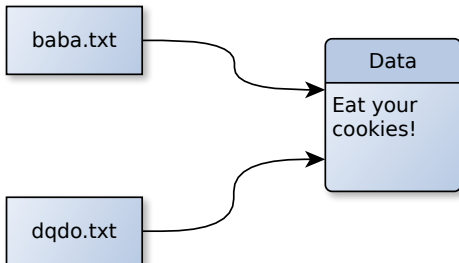
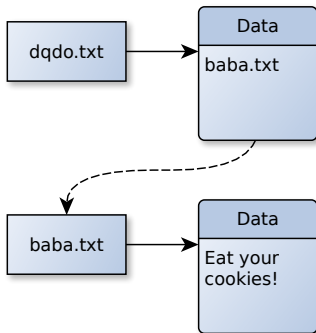

Figure 10: Твърда връзка

Символни връзки (symlinks)

- Символната връзка е специален файл, съдържащ път до друг файл
- Автоматично се *дереферират* от операционната система
- Няма някои ограничения, които твърдите връзки имат:
 - могат да сочат към директории
 - могат да сочат към файлове на други файлови системи
 - могат да сочат към несъществуващи файлове (broken symlink)¹⁶
- Създават се с командата `$ ln -s <нов път> <текущ път>`

Относителни символни връзки

- Може да имаме символна връзка с относителен път
- `$ ln -s ../pesho/bar /home/gosho/baz` - символна връзка, която се казва `/home/gosho/baz` и сочи към `/home/pesho/bar`
- Пътят е относителен спрямо местоположението на самия `symlink`

Команди за работа с пътища (поведение върху символни връзки)

- \$ `realpath <път>` - превръща произволен път в абсолютен път
 - дереферира всякакви символни връзки по пътя
- \$ `basename <път>` - връща базовото име на файл
 - работи върху пътя като низ, не се интересува от символни връзки
- \$ `dirname <път>` - връща пътя на директорията, в която е файл
 - работи върху пътя като низ, не се интересува от символни връзки
- \$ `readlink <път>` - дереферира конкретна подадена връзка

Поведение на други команди спрямо символни връзки

- Повечето команди просто дереферират символните връзки
- Някои команди, напр. `$ stat`, не дереферират символни връзки по подразбиране, но имат опция, която ги кара да ги дереферират

```
$ stat /usr/bin/sh
File: /usr/bin/sh -> bash
Size: 4             Blocks: 8
IO Block: 4096     symbolic link
```

```
$ stat -L /usr/bin/sh
File: /usr/bin/sh
Size: 1071664      Blocks: 2096
IO Block: 4096     regular file
```

...

Заето и свободно място на файловите системи

- `$ df <път>` - отпечатва статистика за заето и свободно място на файловата система, в която е подаденият път (или на всички файлови системи, ако не е подаден път)
 - `-h, --human-readable`
 - `-H, --si`
 - `-i, --inodes`
 - `-T, --print-type`
- `$ du <път>` - рекурсивно изписва заетото място на подадената директория и нейните поддиректории
 - `-h, --human-readable`
 - `--si`
 - `-s, --summarize` - показва само едно число, общото заето място
 - `-a` - показва информация и за обикновени файлове, не само за директории

Търсене из файловата система

Командата find

- Командата `$ find <директория>` изписва на нови редове имената на всички файлове в подадената директория, и в нейните поддиректории
- Редът на изведените файлове не е определен¹⁷

```
$ find ~/texts
/home/human/texts/foo.txt
/home/human/texts/sacred_texts
/home/human/texts/sacred_texts/yoda.txt
/home/human/texts/bar.txt
```

¹⁷зависи от имплементацията на файловата система

Командата find

- За разлика от `ls`, изходът на `find` е четим и от програми, не само от хора
- Ползвайте `ls` в конзолата; за реални проблеми и задачи, ползвайте само `find`

Използване на find

- find може много неща - винаги гледайте `find(1)`
- `$ find [опции] [директория] [филтри] [действия]`
 - *глобални опции*, които променят начина, по който открива файлове ¹⁸
 - *филтри*, които филтрират файловете в подадения път
 - *действия*, които казват на find какво да направи с откритите файлове

¹⁸глобалните опции ще ги ползвате рядко

Филтри на find

- type - ограничава файловете по тип
 - -type f - само обикновени файлове
 - -type d - само директории
 - -type l - само символни връзки

Филтри на find

-name - ограничава файловете по име

- -name foo.txt - файлове, които се казват foo.txt
- -iname bar.txt - файлове, които се казват bar.txt, без да гледаме разликата между главни и малки букви
- поддържа и *globs* - за това ще говорим малко по-късно

Филтри на find

- `-maxdepth <число>`, `-mindepth <число>` - ограничаваме се само до файлове на зададените дълбочини от дървото, спрямо подадения път

Филтри на find

- Има много други филтри - за права, за време на създаване и др.
- Гледайте `find(1)`

Комбиниране на филтри на find

- можем да комбинираме по няколко филтъра наведнъж
- -o, -not, '(', ')', - логически операции¹⁹

```
$ find /etc -type f -name nginx.conf
```

```
$ find /etc -type d -o -name bar
```

```
$ find . '(' -type f -name foo.conf ') -o -name bar
```

¹⁹скобите са в кавички, защото иначе имат специално значение за shell-a - за това ще говорим малко по-късно

Действия на find

- `-print` - отпечатва имената на файловете на нови редове (това е действието по подразбиране)
 - `-ls` - отпечатва данни за файловете във формат, подобен на `ls -l`
 - `-delete` - изтрива всички открити файлове
 - `-exec <команда> ';' - изпълнява подадената команда за всеки файл, заменяйки низа {} в командата с името на файла`
- ```
$ find /home/human -type f -exec cat {} ';'
```

Още функционалности на shell-a

## Генериране на аргументи

- Много команди приемат произволен брой аргументи
- Shell-ът предоставя начини да генерираме списъци от аргументи по някакви критерии

## Генериране на аргументи по имена на файлове: globbing

Използвайки специални за shell-а символи, можем да подадем всички имена на съществуващи файлове, които съответстват на някакъв шаблон (globbing pattern)

- ? - съответства на един произволен символ
- \* (wildcard) - съответства на произволен брой произволни символи
- [abc] - множество от символи, заградени в квадратни скоби, съответства на точно един от изброените символи

## Globbering (примери)

- `cat /tmp/*.txt`
- `echo foo_?? .png`
- `ls /[du]*`
- `ls /[a-z]*` - в множествата можем да имаме и интервали от символи

## Специални символи и екраниране

- Както видяхме, някои символи (например \*) имат специални значения за shell-а и не се подават директно като аргумент
- Може да искаме да подадем някой специален символ като част от аргумент на команда, без да изпълняваме специалното му значение - това се нарича *екраниране (escaping)*

## Екраниране на специални символи

- Когато искаме да екранираме някой символ, можем:
  - Да заградим негово обкръжение в кавички
  - Да сложим символа `\` пред него
- `cat *.txt` - прочети всички файлове, чиито имена завършват с `.txt`
- `cat '*.txt'` - прочети файлът, който се казва `*.txt` (звездичка-точка-txt)
- `cat \*.txt` - същото като горното
- `find . -type f -exec cat {} \;` - символът `;` е част от синтаксиса на `find`, и затова го екранираме

## Пренасяне на команди

- Можем да екранираме символа за нов ред, като сложим \ пред него
- Можем да се възползваме от това, за да пренасяме команди на нов ред

```
$ cat file_1 file_2 \
 file_3 file_4 file_5
```

Единични и двойни кавички

- Единичните кавички екранират всички символи освен себе си
- Двойните кавички екранират всички символи освен себе си и символа \$
  - след малко ще говорим за специалното значение на \$

Аргументи, съдържащи кавички

- Ако искаме да подадем аргумент, съдържащ единична кавичка, трябва да го оградим в двойни кавички:

```
$ echo "I'm trapped"
I'm trapped
```

- Как подаваме аргумент, съдържащ буквално и двата вида кавички?

```
$ echo 'A single quote (\'\'\'\'') and a double quote (")'
A single quote (') and a double quote (")
```

```
$ echo "A single quote (') and a double quote (\'\'\'\'')"
A single quote (') and a double quote (")
```

Globbering при find

- Опциите `-name` и `-iname` на командата `find` могат да приемат glob
- Нужно е globbing шаблоните, които подаваме на `find`, да бъдат екранирани, за да може да се интерпретират от `find`, а не от `shell-a`

Globbering при find

- `find ~ -type f -name '*.txt'`
- `find /home -mindepth 1 -maxdepth 1 -iname '*ivan*'`

Brace expansion

- Синтаксисът {<низ1>, <низ2>, <низ3>, . . . } позволява да генерираме аргументи с декартово произведение на низове
- За разлика от globs, няма общо с имена на файлове (но може да се комбинира с globs)

```
$ echo {foo,bar,baz}
foo bar baz
```

```
$ echo my_{foo,bar,baz}.txt
my_foo.txt my_bar.txt my_baz.txt
```

```
$ echo {foo,bar,baz}_{1,2}
foo_1 foo_2 bar_1 bar_2 baz_1 baz_2
```

```
$ echo {foo,bar,baz}{1,}
foo1 foo bar1 bar baz1 baz
```

Brace expansion

```
$ mv -v foo{,.txt}
foo -> foo.txt
```

Brace expansion

Brace expansion и globbing могат да се комбинират, като първо се изпълнява brace expansion:

```
$ cat /home/{pesho,gosho}/documents/*.txt
```

Данни във файлове

Данни във файлове

- В UNIX-базираните операционни системи, данните на файловете са масив от байтове
- Съществуват и други начини да се организират данните
  - Някои операционни системи²⁰ организират данните като последователност от записи

---

²⁰операционните системи на някои mainframe-и

Интерпретация на данните

- *'s all bytes, man*
- The data is in the eye of the beholder
- Всичко се свежда до това *как* интерпретираме байтовете
- Две основни категории
  - текстови файлове (plain text)²¹
  - binary файлове²²

---

²¹http://www.linfo.org/plain_text.html

²²http://www.linfo.org/binary_file.html

Преглеждане на байтовете

- С командата `$ xxd <файл>` можете да прегледате съдържанието на подаден файл байт по байт

```
$ xxd /tmp/foo.bin
00000000: 7ec8 a5b2 8353 7bf0 f61e 3196 a0ea 1ef6 ~....S{...1.....
00000010: 3bf9 385b a784 c231 b020 5a78 9bdd 9191 ;.8[...1. Zx....
```

```
$ xxd /tmp/covid.txt
00000000: 446f 776e 6c6f 6164 206f 7572 2063 6f6d Download our com
00000010: 706c 6574 652c 2064 6169 6c79 2075 7064 plete, daily upd
00000020: 6174 6564 204f 7572 2057 6f72 6c64 2069 ated Our World i
00000030: 6e20 4461 7461 2043 4f56 4944 2d31 3920 n Data COVID-19
00000040: 6461 7461 7365 742e 0a dataset..
```

- Три колонки: отместване, байтове, интерпретация като текст
- Данните се изписват в шестнадесетична бройна система
  - Това позволява всеки байт да е точно два символа ($16^2 = 2^8$)

Текстови файлове

- Данните представляват поредица от символи
- Всеки символ се кодира като един или повече байтове

Кодиране на символи

- Може да измислим много начини да кодираме символи като байтове
- **ASCII**²³ - утвърден стандарт за кодиране на 127 на брой основни символи (латиница, цифри, контролни символи...) в 7 бита
- По-късно се появява нуждата за кодиране на символи извън ASCII - тогава осмият бит влиза в употреба
- Различни *кодови таблици* (ISO/IEC 8859-1, ISO/IEC 8859-15, Windows-1251, KOI8-U...)
  - всеки байт съответства на един символ
  - първите 127 символа са фиксирани на ASCII
  - останалите символи са различни в зависимост от кодовата таблица

---

²³American Standard Code for Information Interchange

След кодовите таблици: Unicode

- Unicode е стандарт, обединяващ всякакви символи, които биха ни трябвали
- 1112064 възможни кодирания (code points): от U+0000 до U+10FFFF
- UTF-8 - ползва от 1 до 4 байта на символ, напълно обратно съвместим с ASCII
- UTF-16 - ползва 2 или 4 байта на символ
- UTF-32 - ползва 4 байта на символ
- Модерният софтуер за Linux обикновено ползва UTF-8

Редове

- Полезно е да мислим за отделни “редове” в текста
- Това го кодираме, като всеки ред го завършваме със *символ за нов ред*
- Различни стандарти:
  - LF (0x0a) - Linux
  - CR (0x0d) - MacOS
  - CRLF (0x0d0a) - Windows/DOS
- Символите CR и LF са част от ASCII

Преглеждане на текстови файлове

- `$ cat <файл>` - изписва съдържанието на файл в конзолата

Преглеждане на текстови файлове

- `$ head <файл>` - изписва първите 10 реда от файл в конзолата
  - `$ head -n <N> <файл>` - изписва първите <N> реда от файла
  - `$ head -n -<N> <файл>` - изписва всички без последните <N> реда от файла
- `$ tail <файл>` - изписва последните 10 реда от файл в конзолата
  - `$ tail -n <N> <файл>` - изписва последните <N> реда от файла
  - `$ tail -n +<N> <файл>` - изписва редовете от файла, започвайки от <N>-тия
  - `$ tail -f <файл>` - изписва последните редове от файла и чака, изписвайки нови редове, добавени след това

Преглеждане на текстови файлове

- `$ less <файл>` - pager за файлове (програма, която показва само една страница от текста наведнъж на екрана) - работи по същия начин, както `$ man`, но за файлове

Формати, базирани на текст

- Текстовите файлове могат да се използват за кодиране на произволни машинно-четими данни
- Таблицы (пример: `/etc/passwd` - вижте `passwd(5)`)
- Формати, базирани на текст със специфична структура (plain text email, Org-Mode, Markdown, ...)
- Формати за структурирани данни (JSON, XML, ...)
  - Конкретни формати, базирани на горните (GPX, SVG, DOCX/XLSX²⁴, ...)

---

²⁴ всъщност, тези са компресиран текст, но все пак текст

Не-текстови (бинарни) файлове

- Всеки файл, който не съдържа текст, кодиран по начините, които описахме, наричаме бинарен / двоичен / binary файл

Формати, не-базирани на текст

Много формати не кодират данните си като текст

- Текстът заема повече място²⁵
- Тъй като заема повече място, отнема повече време да се обработи

---

²⁵текстът има по-ниска ентропия

Формати, не-базирани на текст

Използването на текстови формати става все по-разпространено

- След *компресиране*, текстът става сравним по размер с еквивалентен, добре оптимизиран не-текстов формат
- Мястото за съхранение и процесорното време са евтини
- Работата с текстови формати е по-лесна за хора, а човешкото време е скъпо

Формати, не-базирани на текст

Все пак, бинарните формати са по-смислени, когато имаме нужда от високо ниво на компресия и производителност

- Изображения (JPG, PNG, ...)
- Audio/video (flac, mp3, mkv, ...)
- Изпълними файлове (ELF, exe, ...)
- Архиви (tar, zip, ...)

Кодиране на числа в бинарни файлове

- Много често ще се налага да работим с бинарни данни, които кодират (цели) числа
- Важно е да преговорите начините за кодиране на число
- Little-endian и big-endian подредба на байтовете
- Числа със знак - two's complement кодиране

Преглеждане на бинарни данни

- \$ `xxd` - универсален инструмент, ползвайте го много - вече говорихме за него
- \$ `strings <файл>` - отпечатва всички последователности от символи от файла, които могат да се интерпретират като текст

В какъв формат е този файл?

- Командата `$ file <файл>` показва информация за формата на подадения файл
- Има база от формати и парчета данни, които често се срещат в началото на файл от съответния формат (`/usr/share/file/magic.mgc`)
- Не я интересува името на файла

Разширения

- По конвенция, имената на някои файлове завършват с *разширение*: няколко символа, предшествани от точка
- Разширението подсказва формата:
  - `baba.jpg` вероятно е във формат JPEG
  - `dyado.pdf` вероятно е във формат PDF
- Linux не се интересува от разширенията
  - но някои приложения по някога се интересуват

Компресиране и архивиране

Компресиране и архивиране

- **Компресиране** - Алгоритми за кодиране, които (се опитват да) намалят обема на данните
  - compress (Lempel-Ziv)
  - gzip (DEFLATE)
  - bzip2
  - xz (lzma)
  - brotli
  - zstd
- **Архивиране** - Файлови формати, които опаковат няколко файла в един
  - cpio
  - tar (tarball)
- Някои формати комбинират архивиране и компресиране в едно
  - rar
  - 7zip
  - zip

Команди за архивиране

- `$ tar -c -f baba.tar cookies.txt banitsa.txt`
  - създава файл `baba.tar`, който съдържа файловете `cookies.txt` и `banitsa.txt`
- `$ tar -x -f foo.tar`
  - разархивира архива `foo.tar` в текущата директория

Команди за архивиране

- `$ tar -cf project.tar project` - създава архив `project.tar`, който съдържа цялата директория `project`
- По конвенция е добре архивите да съдържат единствено една директория, която се казва по същия начин като архива
  - всеки път, когато пратите на някого архив без директория в него, 128 пингвина изчезват безследно

Команди за архивиране

- Опцията `-v` кара `tar` да изписва имената на файловете вътре
- Опцията `-t` кара `tar` да не прави нищо с архива
- Ако ги комбинираме, може да видим списък с файловете в архив

Команди за компресиране

- \$ `gzip <файл>` - създава `<файл>.gz`, компресирайки `<файл>` с алгоритъма DEFLATE, и изтрива оригиналния файл²⁶
- \$ `gzip -d <файл>.gz` - създава `<файл>`, декомпресирайки и изтривайки `<файл>.gz`
- `-k` - кара `gzip` да не трие оригиналния файл
- Повечето команди за компресия имат подобен интерфейс, включително опциите `-d` и `-k`
  - `zstd`, `xz`, `bzip2`

---

²⁶`gzip` е пример за команда, която взима предвид разширението

Формати за компресиране - кой да ползваме?

- gzip го има навсякъде, бърз е, компресира задоволително добре
- xz е много бавен, но компресира уникално добре
- zstd е state of the art, много бърз и компресира много добре, обаче не го има навсякъде

Формати за компресиране - кой да ползваме?

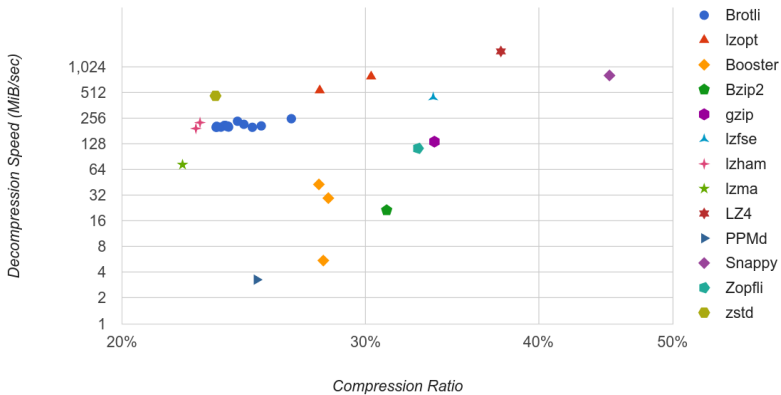

Figure 12: <https://pages.di.unipi.it/farruggia/dcb/>

Компресиране и архивиране

- Командата `tar` може да направи двете едно след друго вместо нас
- `$ tar --zstd -cf project.tar.zst project` - създава `zstd` архив `project.tar.zst`, който съдържа директорията `project`
- `$ tar --zstd -cf project.tar.gz project` - създава `zstd` архив `project.tar.gz` (**лошо!**)
- `$ tar --gzip -cf project.tar.gz project` - създава `gzip` архив `project.tar.gz`
- `$ tar -caf project.tar.zst project` - създава `zstd` архив `project.tar.zst`
  - -а измисля формата в зависимост от разширението

Разархивиране и разкомпресиране

- Командата `tar` може да направи двете едно след друго вместо нас
- `$ tar -xf foo.zst` разархивира архива `foo.zst` в текущата директория
  - `-x` работи за произволни (компресирани) архиви, които `tar` поддържа

Компресиране и архивиране

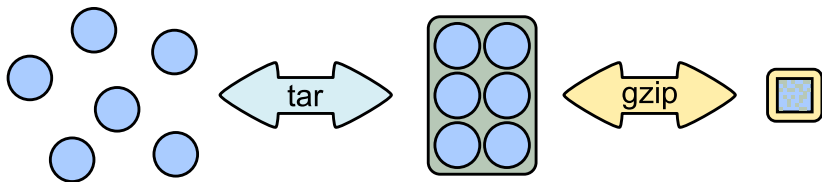

Figure 13: Процес на компресиране и архивиране

Тръби и потоци

Стандартни потоци

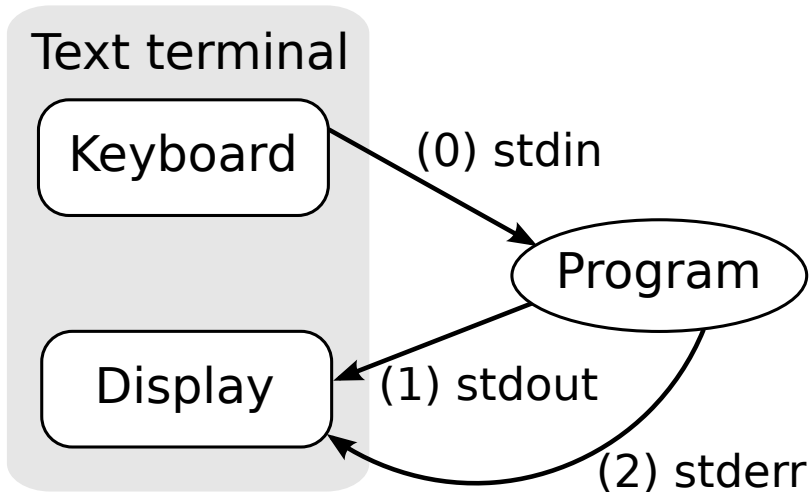

Figure 14: Стандартни потоци

Стандартни потоци

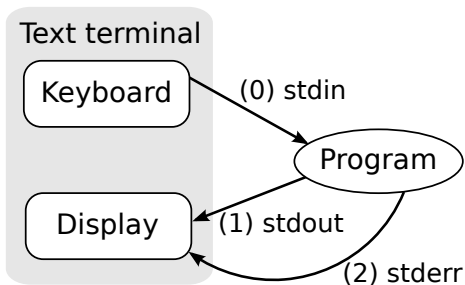

Figure 15: Стандартни потоци

- `stdin` (стандартен вход) - програмата чете входни данни от него
- `stdout` (стандартен изход) - програмата записва изходни данни в него
- `stderr` (стандартен изход за грешки) - програмата изписва съобщения към потребителя в него

Command substitution

С конструкцията `$( <команда> )` може да вложим изхода на една команда в друга команда

- Вложената команда се изпълнява и `$( . . . )` се заменя с цялото съдържание на стандартния ѝ изход
- Ако искаме резултатът от изпълнението на вложената команда да се интерпретира като един цял низ, вместо да се раздели по интервали, трябва да използваме кавички
  - Това е случай, в който ни трябва двойни кавички вместо единични: не искаме да екранираме значението на `$`

Command substitution

- `echo часът в момента е $(date +%H:%M:%S')`
- `find / -type f -user $(whoami)`

Пренасочване

- По подразбиране `stdin` е закачен към “клавиатурата” на терминала, а `stdout` и `stderr` са закачени към “екрана” на терминала
- Shell-ът позволява да ги откачим от терминала и да ги закачим към файлове

Пренасочване

- `$ my_cmd > my_file`
  - пренасочва `stdout` на `my_cmd` във файла `my_file`
- `$ my_cmd 1> my_file`
  - също пренасочва `stdout` на `my_cmd` във файла `my_file`
- `$ my_cmd 2> my_file`
  - пренасочва `stderr` на `my_cmd` във файла `my_file`
- `$ my_cmd &> my_file`
  - пренасочва `stdout` и `stderr` на `my_cmd` във файла `my_file`
- `$ my_cmd < my_file`
  - пренасочва файла `my_file` към `stdin` на `my_cmd`

Пренасочване

- `$ date > ~/time_now.txt`
- `$ cowsay < ~/time_now.txt`
- `$ find / -type f -name nginx.conf 2>/dev/null`
  - така игнорираме грешките, които `find` изписва на `stderr`
  - виртуалният файл `/dev/null` игнорира всички данни, пратени в него
- `$ find / -name nginx.conf 2>/dev/null > results.txt`

Пренасочване на поток в поток

Можем да пренасочим един поток в друг така:

- `my_cmd 2>&1` - данните, които командата извежда на `stderr` отиват в `stdout` и се смесват с данните, които извежда на `stdout`
- `my_cmd 2>&1 1>/dev/null` - `stdout` се пренасочва в `/dev/null` а `stderr` се пренасочва в `stdout`
- `my_cmd 1>/dev/null 2>&1` - `stderr` се пренасочва в `stdout`, който *вече* е пренасочен в `/dev/null`: и двете отиват в `/dev/null`
- `my_cmd 3>&1 1>&2 2>&3` - разменяме `stdout` и `stderr`

Пренасочване с append

- По подразбиране, пренасочването с > презаписва файла, ако той съществува
- Ако използваме >> вместо >, пренасочването става след края на файла, ако той съществува

```
$ echo foo > file
```

```
$ echo bar >> file
```

```
$ rm -f /etc/passwd 2>> file
```

```
$ cat file
```

```
foo
```

```
bar
```

```
rm: cannot remove '/etc/passwd': Permission denied
```

Тръби

- Тръбите са примитиви на операционната система, които позволяват еднопосочна комуникация между процеси
- Shell-ът ни позволява да използваме тръби, пренасочвайки изхода на една команда във входа на друга
- Командите се изпълняват в паралелно работещи процеси
- Тръбите позволяват да комбинираме прости програми за да решаваме сложни задачи

- `$ echo "my name is $(whoami)" | cowsay`
  - кравата казва резултата от команда
- `$ find /tmp -type f | head -n 5`
  - показваме само 5 от файловете в /tmp
- `$ find /tmp -type f 2>&1 1>/dev/null | head > errors.txt`
  - записваме първите 10 грешки, изведени от find във файл, и игнорираме изведените имена на файлове

Работа с текст

Текстът е хубаво нещо

- Текстът се чете и пише лесно от хора и програми
- Можем да комбинираме програми, които работят върху текст, използвайки тръби
  - Така може да решаваме сложни задачи с прости инструменти

Комбиниране на данните във файлове

- \$ cat <файл1> <файл2> ... - конкатенира съдържанията на подадените файлове
- \$ paste <файл1> <файл2> ... - отпечатва редовете на файловете един до друг паралелно, така че да образуват колонки
  - разделителят по подразбиране е TAB
  - можем да го сменим с -d

Комбиниране на данните във файлове

```
$ cat f1
```

```
foo
```

```
bar
```

```
baz
```

```
$ cat f2
```

```
baba
```

```
dyado
```

```
$ cat f1 f2
```

```
foo
```

```
bar
```

```
baz
```

```
baba
```

```
dyado
```

```
$ paste f1 f2
```

```
foo baba
```

```
bar dyado
```

```
baz
```

Броене на текст

Командата `$ wc` може да брои:

- байтове (`$ wc -c`)
- символи (`$ wc -m`)
- редове (`$ wc -l`)
- думи (`$ wc -w`)

Броење на текст

- `$ wc -l /etc/passwd` - број редове в `/etc/passwd`
- `$ who | wc -l` - број логнати потребители

Броење на текст

```
$ echo 'foo bar' | wc -c
8
```

```
$ echo 'foo bar' | wc -m
8
```

```
$ echo 'баба' | wc -c
9
```

```
$ echo 'баба' | wc -m
5
```

Операции със символи

Командата `$ tr` чете текст от `stdin`, прави някаква операция със символите в него и извежда резултата на `stdout`.

```
$ echo 'foo' | tr f b
boo
```

```
$ echo 1337 | tr 0123456789 abcdefghij
bddh
```

```
$ echo 'i am screaming' | tr a-z A-Z
I AM SCREAMING
```

Операции със символи

Командата `$ tr` може и да трие символи:

```
$ echo 'socialism CAPITALISM' | tr -d a-z
CAPITALISM
```

Операции със символи

Командата `$ tr` може и да “смачкава” (squeeze) поредици от еднакви символи до един:

```
$ who
human tty1 2023-03-02 17:41
```

```
$ who | tr -s ' '
human tty1 2023-03-02 17:41
```

Изрязване на колонки

Командата `$ cut` разглежда текста ред по ред и отрязва специфични колонки.

- Много е удобна за ситуации, в които имаме структуриран текст във вид на таблица

cut (1/2)

- `$ cat some_file | cut -c 2-5` - изрежи всеки ред от втория до петия СИМВОЛ
- `$ cat some_file | cut -c 2-` - изрежи всеки ред от втория символ нататък
- `$ cat some_file | cut -c -8` - изрежи всеки ред от началото до осмия СИМВОЛ

cut (2/2)

- `$ cat some_file | cut -d ' ' -f 2` - изрежи втората колонка, приемайки, че колонките са разделени с интервал
- `$ cat some_file | cut -d ' ' -f 2,5` - изрежи втората и петата колонка, приемайки, че колонките са разделени с интервал
- `$ cat some_file | cut -d ' ' -f 1-3` - изрежи първата, втората и третата колонка, приемайки, че колонките са разделени с интервал

Сортиране на текст

Командата `$ sort` сортира редовете в подадения ѝ текст.

- `$ cat some_file | sort` - сортирай редовете по азбучен ред
- `$ cat some_file | sort -r` - сортирай редовете по азбучен ред, наобратно
- `$ cat some_file | sort -n` - приеми, че всеки ред започва с число, и ги сортирай по числата
- `$ cat some_file | sort -h` - приеми, че всеки ред започва с число със SI суфикс (k, m, g), и ги сортирай по числата

Сортиране на текст

- `$ cat some_file | sort -k 2,5` - сортирай първо по втората колонка и после по петата
- `$ cat some_file | sort -t ',' -k 2,5` - сортирай първо по втората колонка и после по петата, приемайки, че колонките са разделени със запетайки
- `$ cat some_file | sort -r -k 2` - сортирай по втората колонка, наобратно

Уникални редове

Командата `$ uniq` свежда групи от последователни еднакви редове до едно копие на съответния ред:

```
$ cat some_file
foo bar
foo bar
baz qux
baz qux
baz qux
foo bar
baba dyado
```

```
$ cat some_file | uniq
foo bar
baz qux
foo bar
baba dyado
```

Уникални редове

Командите `$ uniq` и `$ sort` могат да се използват заедно, ако искаме да видим всички уникални редове:

```
$ cat some_file
foo bar
foo bar
baz qux
baz qux
baz qux
foo bar
baba dyado
```

```
$ cat some_file | sort | uniq
baba dyado
baz qux
foo bar
```

Уникални редове

\$ `uniq -c` показва брой срещания на всеки ред, в отделна колонка:

```
$ cat some_file
```

```
foo bar
```

```
foo bar
```

```
baz qux
```

```
baz qux
```

```
baz qux
```

```
foo bar
```

```
baba dyado
```

```
$ cat some_file | uniq -c
```

```
2 foo bar
```

```
3 baz qux
```

```
1 foo bar
```

```
1 baba dyado
```

Уникални редове

Как можем да подредим редовете по брой срещания?

```
$ cat some_file
foo bar
foo bar
baz qux
baz qux
baz qux
baz qux
foo bar
baba dyado
```

```
$ cat some_file | sort | uniq -c | sort -n
1 baba dyado
3 foo bar
4 baz qux
```

Командата `$ comm <файл1> <файл2>` извежда 3 колонки, съдържащи:

- Редовете, които се срещат само в първия файл
- Редовете, които се срещат само във втория файл
- Редовете, които се срещат и в двата файла

`$ comm` работи **само върху сортирани файлове**

comm

```
$ cat file_1
```

```
bar
```

```
baz
```

```
foo
```

```
qux
```

```
$ cat file_2
```

```
abc
```

```
baz
```

```
qux
```

```
$ comm file_1 file_2
```

```
 abc
```

```
<-- само във файл 2
```

```
bar
```

```
<-- само във файл 1
```

```
 baz
```

```
<-- и в двата файла
```

```
foo
```

```
<-- само във файл 1
```

```
 qux
```

```
<-- и в двата файла
```

comm

Опциите -1, -2 и -3 на \$ comm **премахват** съответната колонка от изхода:

- \$ comm -1 -2 file_1 file_2 - извежда редовете, които се срещат и в двата файла
- \$ comm -1 -3 file_1 file_2 - извежда редовете, които се срещат само във втория файл
- \$ comm -3 file_1 file_2 - извежда редовете, които се срещат в един от файловете, но не и в двата едновременно

join

Командата `$ join`, която също **работи само върху сортирани файлове**, съединява редовете в двата файла по общи стойности в дадена колонка.

Може да я използвате, когато искате да комбинирате данни от отделни източници за едни и същи обекти.

За информация как се ползва, вижте `join(1)`

Търсене в текст с grep

Търсене в текст

Командата `$ grep` може да се използва за търсене в текст:

- `$ grep <низ> <файл>` извежда само редовете от файла, които съдържат подадения низ
- `$ cat my_file | grep <низ>` - когато не е подаден файл като аргумент, `$ grep` чете от `stdin`

Опции на grep

- Опцията `-n` кара `grep` да отпечатва и номера на редовете
- Опциите `-B` (before), `-A` (after) и `-C` (context) карат `grep` да отпечатва зададен брой редове преди/след тези, които съдържат търсения низ
  - `$ cat my_file | grep -B 2 pesho` - за всеки ред, съдържащ "pesho", отпечатва него и предните два
  - `$ cat my_file | grep -A 3 gosho` - за всеки ред, съдържащ "gosho", отпечатва него и следващите три
  - `$ cat my_file | grep -C 3 penka` - за всеки ред, съдържащ "penka", отпечатва него, предните три и следващите три

Опции на gper

- Опцията -i кара gper да не зачита разликата между главни и малки букви (ignore case)
- Опцията -v кара gper да инвертира търсенето (намира редовете, които **не** съдържат търсения низ)

Опции на grep

- grep може да приеме файл като аргумент, вместо да чете текст от stdin:
  - '\$ grep 'baba tonka' some_file

Опции на grep

- \$ `grep -r <низ> <директория>` търси файлове, съдържащи подадения низ, рекурсивно в подадената директория

Опции на ггер

- Преди малко ви излъгах: ггер не търси редове, съдържащи подадения низ
- Всъщност, ггер търси редовете, които отговарят на подадения *регулярен израз*
  - след малко ще обясним как работят регулярните изрази
- Опцията -F кара ггер да търси редовете, буквално съдържащи подадения низ
  - този път не ви лъжа

Регулярни изрази

Регулярни изрази

- Както казахме, `grep` търси редове в текст, отговарящи на някакъв *регулярен израз*
- Други команди, за които ще говорим, също могат да работят с регулярни изрази (`sed`, `awk`, `perl` ...)

Регулярни изрази в математиката

Да припомним математическата дефиниция на регулярен израз:

- Имаме азбука на езика и азбука на специалните символи²⁷
- Всеки символ от езика е регулярен израз
- $\langle \text{регулярен израз} \rangle \langle \text{регулярен израз} \rangle$ е регулярен
- $(\langle \text{регулярен израз} \rangle | \langle \text{регулярен израз} \rangle)$ е регулярен израз (“или”)
- $(\langle \text{регулярен израз} \rangle^*)$ е регулярен израз (звезда на Клини)

---

²⁷специалните символи в този случай са скоби, права черта, звезда

Регулярни изрази в програмирането (regex)

- Basic regex
  - По подразбиране `grep` използва такива изрази
  - Различен синтаксис за различните имплементации на `grep` (GNU `grep`, BSD `grep`)
  - Доста малко възможности
- Extended regex
  - `grep -E` използва `extended regex`
  - `egrep` е същото като `grep -E`
  - Синтаксисът за регулярни изрази, който ще покажем сега, е именно `Extended`. За разлики между различните варианти, вижте [regex\(7\)](#)
- Perl-compatible regex (PCRE)
  - `grep -P` използва PCRE
  - Най-пълният синтаксис

Регулярни изрази в програмирането (regex)

- Вижте `regex(7)`

Regex syntax (1/13): не-специални символи

- Всяка буква, цифра, интервал и друг не-специален²⁸ символ match-ва себе си
- `grep -E 'baba'` търси низа “baba” (защото буквата `a` match-ва `a`, а буквата `b` match-ва `b`)

---

²⁸след малко ще изброим специалните символи и ще кажем какви са специалните им значения

Regex syntax (2/13): escape codes

- Някои по-странни символи можем да ги “опишем” в регулярен израз, използвайки съответния *escape code*:
  - `\t` - таб
  - `\n` - символ за нов ред / line feed (LF)
  - `\r` - carriage return (CR)
  - `\x42` - конкретен символ, изразен чрез неговия код в шестнадесетична бройна система (hex)

Regex syntax (3/13): точка

- Точката match-ва един произволен символ
- `grep 'ba..'` match-ва низа “ba” последван от два произволни символа

Regex syntax (4/13): котви

- Някои специални конструкции са *котви* (*anchors*) и не match-ват конкретен символ, а вместо това фиксират позиция:
  - \$ фиксира *край на ред*
  - ^ фиксира *начало на ред*
  - \> фиксира *край на дума*
  - \< фиксира *начало на дума*
  - \b фиксира *начало или край на дума*

Regex syntax (5/13): класове

Множество от символи, заградени в квадратни скоби, наричаме *символен клас (character class)*

- Целият клас match-ва **един** произволен символ от множеството
- [foabx] match-ва един от символите f, o, a, b или x
- [a-zA-Z] match-ва произволна латинска буква
- [^a-zA-Z] match-ва произволен символ, който не е латинска буква
  - Символът ^ в началото на символен клас го инвертира
  - Да не се бърка с другото значение на ^ извън символен клас (начало на ред)

Regex syntax (6/13): класове

Съществуват предефинирани подмножества на символни класове:

- `\w` вътре в клас е равносилно на `a-zA-Z0-9_`
- `[:alnum:]` вътре в клас изброява всякакви букви и цифри
- Други такива:
  - `[:alnum:]` `[:alpha:]` `[:cntrl:]` `[:digit:]`
  - `[:lower:]` `[:punct:]` `[:space:]` `[:upper:]`
- `grep -E '[:alpha:]._.'` match-ва един символ, който е буква, долна черта или точка
  - забележете двойните квадратни скоби

Regex syntax (7/13): “или”

Операторът | се интерпретира като “или” на два регулярни изрази:

- `grep -E 'lift|elevator'` - match-ва редове, които съдържат “lift”
или “elevator”

Regex syntax (8/13): атоми и скоби

- Всяка от конструкциите, match-ващи един символ, които изброихме досега, образува един *атом*
- Можем да групираме няколко атома в *група*, която е еквивалентна на един атом, като ги заградим в скоби
- Операторът “скоби” е с по-голям приоритет от оператора “или”:
  - `grep 'foo (bar|baz) qux'` match-ва “foo bar qux” или “foo baz qux”
- След малко ще говорим за няколко оператора, за които това е полезно

Regex syntax (9/13): quantifiers

Съществуват **количествени оператори** (quantifiers), които модифицират броя срещания на атома преди тях:

- `<атом>*` означава произволен брой (включително 0) срещания на дадения атом
- `<атом>+` означава произволен брой (1 или повече) срещания на дадения атом
- `<атом>?` означава 0 или 1 срещания на дадения атом
- `<атом>{3,5}` означава 3, 4 или 5 срещания на дадения атом
- `<атом>{5,}` означава 5 или повече срещания на дадения атом
- `<атом>{,42}` означава най-много 42 срещания на дадения атом

Regex syntax (10/13): quantifiers (примери)

Няколко примера, използващи файла `/usr/share/dict/words`, който съдържа много думи на английски език:

- `$ grep -E '^[stu].{14}$' /usr/share/dict/words`
  - редове, започващи с някоя от буквите `s`, `t` или `u`, дълги общо 15 символа
- `$ grep -E '^[aeiou].{9}ion$' /usr/share/dict/words`
  - редове, започващи с гласна буква, дълги общо 13 символа и завършващи на `"ion"`
- `$ grep -E '^c.{15,}$' /usr/share/dict/words`
  - редове, започващи с `"c"`, дълги над 16 символа
- `$ grep -E '^n.{6,10}c$' /usr/share/dict/words`
  - редове, започващи с `"n"`, завършващи с `"c"` и дълги от 8 до 12 символа

Regex syntax (11/13): quantifiers (примери)

- `grep -E '(ba)+'` match-ва низовете “ba”, “baba”, “bababa” и т.н.

Regex syntax (12/13): рефериране на групи

- Досега видяхме, че скобите групират текста, match-нат от някакъв израз, в един атом
- Освен това, групираният текст може да се реферира на друго място в израза, използвайки конструкцията `\<номер>`
  - номерата на групите се индексират спрямо позицията на лявата скоба в израза
  - група 0 е целият match-нат текст
  - група 1 е текстът, match-нат от израза, ограден от най-лявата лява скоба
  - група 2 е текстът, match-нат от израза, ограден от втората най-лява лява скоба
  - т.н.
- грер `'([aoueі]).\1'` match-ва гласна буква, последвана от произволен символ и след това **същата** гласна буква

Regex syntax (13/13): екраниране

Всички специални символи могат да се *екранират* с “\”

- • \ (match-ва лява скоба
- • * match-ва звездичка

и т.н.

Трансформиране на текст със sed

- Командата `$ sed` (Stream Editor) чете текст, променя го по някакво правило, и го извежда
- Има собствен език за изразяване на трансформации (изразите, написани на този език, ще наричаме *sed изрази*)
- Най-често ще използваме трансформацията “замяна на текст” (substitute):

```
$ echo 'the quick brown fox' | sed 's/quick/fast/'
the fast brown fox
```

- `sed` е много мощен и ще покрием много малка част от възможностите му: за повече, вижте `sed(1)`

sed: оператори при замяна

Операторът /g на края на израз за замяна кара замяната да се извърши за *всички* срещания в рамките на всеки ред, а не само за първото:

```
$ echo 'quick, quick, quick!' | sed 's/quick/fast/'
fast, quick, quick!
```

```
$ echo 'quick, quick, quick!' | sed 's/quick/fast/g'
fast, fast, fast!
```

sed: екраниране и разделители

sed поддържа различни разделители, в случаите, в които искаме да заменяме низове, съдържащи специални символи:

```
$ echo 'my home dir is /home/human' \
 | sed 's:/home/human:/home/baba:g'
my home dir is /home/baba
```

Също така, можем да екранираме разделителя с \
:

```
$ echo 'my home dir is /home/human' \
 | sed 's/home\/human/home\/baba/g'
my home dir is /home/baba
```

sed: regex

sed поддържа регулярни изрази и рефериране на групи (backreferences):

```
$ cat file
Parenthesis allow you to store matched
patterns.

$ cat file | sed -E 's/[^aouei]{2,}/_/g'
Pare_esi_a_o_ou_o_ore_a_ed
pa_e_

$ cat file | sed -E 's/(.)\1/\[\1\1]/g'
Parenthesis a[ll]ow you to store matched
pa[tt]erns.
```

Както при grep, опцията -E кара sed да използва extended regex синтаксиса вместо POSIX regex.

sed: inplace

- Опцията `-i` на `sed` позволява да модифицираме файл in-place
- `sed -i 's/baba/dyado/g' foo.txt` – заменя всички срещания на `baba` с `dyado`, презаписвайки `foo.txt`
- `sed -i 's/baba/dyado/g' /etc/*.conf` – заменя всички срещания на `baba` с `dyado`, презаписвайки всички файлове в `/etc`, чиито имена завършват с `.conf`

Обработка на структуриран текст с awk

- awk е език за програмиране, специализиран за обработка на табличен текст²⁹
- Името идва от първите букви на имената на тримата създатели
- Командата awk приема скрипт, написан на езика awk, и го изпълнява върху текста, получен на stdin
  - \$ awk -f <скрипт> чете awk-скрипт от файл вместо от аргумент

---

²⁹Aho, Alfred V., Brian W. Kernighan, and Peter J. Weinberger. The AWK programming language. Addison-Wesley Longman Publishing Co., Inc., 1987

awk скриптове

```
$ cat /etc/passwd | awk -F ':' '$1 == "ivan" { print $5 }'
Ivan Ivanov
```

- Тази команда изписва съдържанието на петата колонка от редовете на `/etc/passwd`, чиято първа колонка е `ivan`.
- Опцията `-F` позволява да изберем разделител за колонки
  - по подразбиране, колонките се разделят по произволно количество `whitespace`

awk скриптове

- awk скриптовите имат следната структура:
    <тест> { <действие>; <действие> ... }
    <тест> { <действие>; <действие> ... }
    ...
• За всеки ред от входа се изпълняват действията, чиито тестове са успешни

BEGIN и END

- BEGIN { <действие> ... }
  - изпълнява се в началото на цялото изпълнение
- END { <действие> ... }
  - изпълнява се в края на цялото изпълнение

awk променливи

- Всеки awk скрипт може да ползва някои вградени променливи:
  - \$0 - съдържанието на текущия ред
  - \$1, \$2, \$3, ... - съдържанието на първата, втората и т.н. колонка от текущия ред
  - NF - брой колонки в текущия ред
  - NR - брой редове, прочетени досега (т.е. номер на текущия ред)
- Освен това, можем да използваме потребителски променливи
- С опцията '-v =' можем да подадем глобална променлива от shell-a на awk скрипта

Пример

Да преброим всички редове в `/etc/services`, които съдържат името на даден сървис в първата колонка, подавайки името на сървиса (напр. “asp”) като променлива:

```
$ cat /etc/services awk -v service='asp' \
 'BEGIN { i = 0 } $1 == service { i += 1 } END { print i }'
2
```

Регулярни изрази в awk

- Операторът `~ /<регулярен израз>/` е тест за регулярен израз
- `$ who | awk '$1 ~ /^[0-9]*$/'` - отпечатва редовете от изхода на `$ who`, които имат низ, състоящ се от `s`, последвано от произволен брой цифри, в първата колонка

awk съкратен запис

- тестът може да липсва - тогава се подразбира true
  - `awk '{ print $3 }'` изписва третата колонка от всеки ред
- действието може да липсва - тогава се подразбира `print $0`
  - `awk '$1 == "ivan"'` изписва всички редове, чиято първа колонка е `ivan`

Форматиран изход в awk

- Освен отпечатване на променливи с `print <променлива>`, можем да отпечатваме форматиран изход с `printf()`, която работи като съответната функция в C

```
$ who | awk '
BEGIN { i = 0; all = 0; }
 { all += 1 }
$2 ~ /^pts/ { i += 1 }
END {
 printf(
 "%.2f%% of users are logged in from PTS\n",
 (i/all)*100
)
 } '
```

33.33% of users are logged in from PTS

Още awk

- Вижте `awk(1)`

Текстови редактори

Интерактивни текстови редактори

- Досега показахме начини за автоматична обработка на текст
- Понякога се налага да редактираме текст *интерактивно*
- Това го правим с помощта програма, наречена *интерактивен текстов редактор*, или накратко, *текстов редактор*

Видове текстови редактори

- Прямо вид интерфейс
  - Терминални
  - Графични
  - Специални (напр. за незрящи)
  - Web-базирани
- Прямо начин на редактиране
  - Редактиращи по един ред наведнъж - приличащи на редактора ed
  - Базирани на режими (modal) - приличащи на редактора vi
  - Приличащи на редактора emacs
  - Приличащи на pico/nano, Microsoft Notepad, ...

Текстови редактори в Linux

- Повечето Linux системи идват с инсталиран терминален текстов редактор, подобен на `vim`.
  - В този курс ще се научите да използвате `vim`.
- Можете да инсталирате и използвате и много други терминални текстови редактори (`nano/pico`, `emacs`, `neovim`)
- Терминалните текстови редактори позволяват работа с текст през отдалечени терминали, свързани по всевъзможен начин със системата, включително много бавна връзка

- Редакторът vi е създаден през 1976 за UNIX
- Редакторът vim (Vi IMproved) използва подобен интерфейс но има доста повече възможности
- В последно време има много fork-ове и варианти на подобни редактори (напр. neovim)

vim

- `$ vim <име на файл>` - стартира редактора vim върху някакъв файл

vim - режими

Във всеки един момент редакторът е в един даден **режим**:

- **Normal mode** - клавиатурата извършва навигация, движение на курсора, манипулиране на текст
- **Insert mode** - клавиатурата въвежда символи на мястото, където е курсорът
- **Command mode** - клавиатурата въвежда команда в полето за команди
- и други, за които няма да говорим сега

vim - движение и Normal Mode

- Клавишът ESC превключва редактора в Normal mode
- Докато сме в Normal Mode, можем да движим курсора
  - h го движи наляво
  - j го движи надолу
  - k го движи нагоре
  - l го движи надясно
  - w го движи с една дума напред
  - b го движи с една дума назад
  - gg го движи до началото на буфера
  - G го движи до края на буфера
  - ...

vim - Insert mode

- Има няколко начина да се влезе в Insert mode от Normal mode
  - i влиза в Insert mode на текущата позиция
  - a влиза в Insert mode след текущата позиция
  - o влиза в Insert mode на следващия ред
  - ...
- Докато сме в Insert mode можем да въвеждаме текст
- ESC ни връща обратно в Normal mode

vim - команди

- С клавиша `:` можем да преминем от Normal mode в команден режим
- vim поддържа много команди, които правят различни неща
- `:w` записва текущия файл
- `:q` излиза от редактора
- `:q!` излиза без да пита
- `:wq` - командите могат да се комбинират

vim - още информация

- Командата `:help` във `vim`
- `$ vimtutor` - команда, която ви учи как да използвате `vim`
- Много информация в интернет

Работа с процеси

Работа с процеси

- Ще си говорим за управление на процеси в UNIX, по-конкретно Linux
- В началото на курса загатнахме няколко понятия, свързани с процеси
  - Понятието *процес* абстрахира *работеща програма*
  - Операционната система извършва *времеделене* (preemptive scheduling) между работещите процеси

Вилици

- При стартиране на операционната система, тя създава един процес, който изпълнява програма, наречена `init`
  - има различни програми, които могат да изпълняват ролята на `init`
- Всички други процеси се стартират с механизъм, наречен `fork`
  - при `fork` на процес, той се разделя на две копия: родител и дете
  - контекстът се *копира*, а не се *споделя*³⁰
- `init` програмата има ролята да стартира всички други, програми, които са нужни за работата на операционната система, използвайки `fork`
- Всички процеси образуват дърво с корен `init`

---

³⁰ всъщност, паметта се копира семантично, но реално се извършва CoW

Още вилици

По-нататък в курса ще говорим за подробности относно стартиране на процеси

- Ще видим как една програма може да поиска операционната система да fork-не нейния процес
- Ще видим как shell-ът стартира програми и ще се научим как да пишем програми, които стартират други програми

Но преди това, да видим как да работим с процесите, които вече съществуват

Контекст на процес

Всеки процес има *контекст*, част от който са някои важни атрибути:

- PID - номер на процеса, по който можем да го идентифицираме
  - Процесът `init` има `PID=1`
- PPID - номер на процеса родител на дадения
  - Процесът `init` има `PPID=0`
- Nice value - стойност, по която се определя приоритета на процеса
  - по-високо nice value означава по-нисък приоритет
  - между -20 и 19, като за повечето процеси е 0
- Security context (ще говорим за него след малко)
- Памет, която процесът може да достъпва
- Отворени файлове (*файлови дескриптори*)
- И други

Security context

Всеки процес има няколко атрибута, свързани с потребители и изолация:

- UID, GID - потребител и група, собственици на процеса
- Effective UID, Effective GID - потребител и група, с които процесът се представя, когато се опитва да работи с някакъв обект
  - обикновено ефективните и реалните потребител и група съвпадат
  - някои специални програми се възползват от това, че могат да бъдат различни
  - при изпълнение на програма със SUID/SGID бит биха били различни
- и други...

Състояния на процесите

В даден момент един процес може да е в едно от няколко състояния:

- R – running - в опашката с работещи процеси
- D – uninterruptible sleep - чака събитие (обикновено вход/изход на данни) и не може да бъде спрян
- S – interruptible sleep - чака събитие и може да бъде спрян
- T – stopped (job control) - паузиран от потребител
- t – stopped by debugger - паузиран от дебъгер
- Z – defunct (“zombie”) - приключил и чака родителят му да обработи резултата
- и няколко други, които не са важни в момента

Преглеждане на информация за процесите

- Директорията `/proc` съдържа информация за всички процеси
- За всеки процес има директория `/proc/<PID>`, в която има виртуални файлове, съдържащи информация за този процес
- Има няколко команди - инструменти, които четат информацията в `/proc` и я показват в удобен вид
  - `$ ps` - показва информация за дадени процеси в момента на извикване
  - `$ top` - показва информация за процесите в интерактивен режим
  - `$ pstree` - рисува дърво с процесите

Малко повече за ps

- По подразбиране изписва данни за процесите в текущия терминал
- \$ ps -e изписва данни за *всички* процеси
- \$ ps -u <потребител> изписва данни за процесите на дадения потребител

Малко повече за ps

```
$ ps
```

PID	TTY	TIME	CMD
14928	pts/4	00:00:00	bash
15353	pts/4	00:00:00	ps

```
$ ps -e | head -n 5
```

PID	TTY	TIME	CMD
1	?	00:00:14	init
2	?	00:00:00	kthreadd
3	?	00:00:00	rcu_gp
4	?	00:00:00	rcu_par_gp

```
$ ps -u pesho
```

PID	TTY	TIME	CMD
7557	?	00:00:00	sshd
7558	pts/6	00:00:00	bash

Малко повече за ps

- Опцията -f казва на ps да изписва повече информация
  - \$ ps -ef - показва много информация за всички процеси
- С опцията -o можем да включим специфични колонки в изхода на ps
  - \$ ps -u pesho -o pid,ppid,cmd - за всеки процес на потребителя pesho, изписва неговия PID, родителски PID и команда

Малко повече за ps

- Можем да именуваме колонките

```
$ ps -e -o user=account,pid=process_id | head -n 4
account process_id
root 1
root 2
root 3
```

- Можем и да скрием хедъра

```
$ ps -e -o user=,pid= | head -n 3
root 1
root 2
root 3
```

На всеки процес може да му бъде изпратено специално съобщение, наречено **сигнал**

- Има много (около 30) сигнала, които могат да бъдат използвани
- Ще разгледаме няколко, които са по-важни
- Когато получи сигнал, с процес може да се случи едно от няколко неща
  - нищо
  - да бъде прекратен (убит)
  - да бъде паузиран / продължен
  - да бъде уведомен за сигнала

Сигнали

Сигнал	Описание	default
SIGHUP(1)	праща се на процес, когато затворим терминала	kill
SIGINT(2)	праща се при Ctrl-C	kill
SIGKILL(9)	убива процеса директно; не може да се маскира	kill!
SIGSEGV(11)	праща се при непозволен достъп до памет	kill
SIGTERM(15)	убива процеса, но може да се маскира	kill
SIGSTOP(19)	паузира процеса	stop/pause!
SIGCONT(18)	продължава паузиран процес	continue!

- Някои сигнали могат да се “маскират”
  - процесът може да поиска да не се изпълни поведението по подразбиране на сигнала
  - вместо това, процесът просто бива уведомен за сигнала и може да направи нещо друго
- Някои сигнали не могат да се маскират
  - те са отбелязани с ! в таблицата

Пращане на сигнали

- `$ kill -<СИГНАЛ> <PID>` праща дадения сигнал на дадения процес
  - `$ kill -TERM 42` - праща сигнал SIGTERM на процес със номер 42
- `$ killall -<СИГНАЛ> <име>` праща дадения сигнал на всички процеси с даденото име
  - `$ kill -INT bash` праща сигнал SIGINT на всички процеси bash
- Ctrl-C в терминала праща SIGINT на текущия процес, а Ctrl-Z праща SIGSTOP
  - за Ctrl-Z и SIGSTOP ще говорим след малко
- Ако не подадем конкретен сигнал, се праща SIGTERM

Job control

- В една терминална сесия може да имаме няколко работещи процеса едновременно
- Три възможни състояния на всеки процес
  - Foreground (работи и клавиатурата е закачена към `stdin` на процеса)
  - Background (работи във фонов режим, `stdin` е откачен)
  - Stopped (паузиран във фонов режим)
- Освен по своя PID, процесите в една терминална сесия се идентифицират и по число, наречено *Job ID*

Job control

- Командата `$ jobs` показва всички процеси в текущата сесия и техните job ID-та
- Конструкцията `$ <команда> &` пуска команда във фонов режим
  - командата си работи в отделен процес, а през това време можем да продължим да използваме shell-a
- `Ctrl-Z` паузира текущо-работещия процес
  - използва `SIGSTOP`
- Командата `$ fg <job id>` закача фонов процес към терминала
  - ако е бил паузиран, го стартира
- Командата `$ bg <job id>` стартира паузиран процес във фонов режим

Изпълнение на програми

Изпълнение на команда

Когато пишем команда³¹ в shell-а, се случват няколко неща:

- 1 Shell-ът намира файла, в който се намира програмата, изпълняваща дадената команда
  - след малко ще обясним как се случва това “намиране”
  - с командата `$ which <команда>` можем да разберем коя е програмата, асоциирана с дадена команда
  - например, програмата на командата `$ whoami` може да е файлът `/usr/bin/whoami`
- 2 Стартира се процес, в който да се изпълни въпросната програма
- 3 Програмата се изпълнява от операционната система
  - по-нататък ще видим как точно става това

---

³¹тук се има предвид команда, която не е вградена в самия shell

Изпълнение на програма от файл

Вместо да пишем име на команда, shell-ът позволява директно да изпълним програма от даден изпълним файл

- Това става, като напишем пълен път до програмата
- `$ /usr/bin/whoami` изпълнява директно командата `whoami`
- Трябва да имаме `execute permission` върху изпълнимия файл

Интерпретатори

Разглеждаме два вида програми, които операционната система “знае” как да изпълни:

- 1 Програми, компилирани за текущата машина ³²
  - Изпълним файл във формат ELF
- 2 Програми, които се изпълняват от *интерпретатор*
  - Програмите от този вид ще наричаме *скриптове*
  - Интерпретаторът е друга програма, която изпълнява скрипта

---

³²Всъщност, компилираните програми също използват “интерпретатор”, наречен `ld-linux(8)` ако искате да разберете повече, прочетете за динамично свързване

Shebang

Обикновено скриптовете се изпълняват, като ги подадем като аргумент на съответния интерпретатор.

- Ако скриптът започва със специален низ от вида `#!<интерпретатор>`, операционната система автоматично ще използва този интерпретатор при опит за изпълнение на файла
- Например, ако скриптът `foo.sh` започва с `#!/bin/bash`, операционната система ще изпълни `/bin/bash` с аргумент `foo.sh`

Можем да пишем скриптове за произволен интерпретатор:

```
$ cat ./filter.awk
```

```
#!/usr/bin/awk -f
```

```
{ print $1 }
```

```
$ who | ./filter.awk
```

```
pesho
```

```
gosho
```

```
ivan
```

Изпълнението на файла `./filter.awk` е същото като да изпълним `/usr/bin/awk -f ./filter.awk`

Shebang

- В този курс ще пишем скриптове, които се интерпретират от shell-а Bash
- Всеки скрипт ще започва с `#!/bin/bash`
- По конвенция, имената на скриптовете имат разширение `.sh`

Shell скриптове

Shell Скриптове

- Както казахме в началото на курса, *автоматизацията* и комбинирането на програми, за да решим сложни задачи, са централни идеи в света на UNIX
- В тази връзка, говорихме за pipeline-ове
- Сега ще говорим за *Shell скриптове*, които много подпомагат автоматизацията

Shell скриптове

- Скриптът е текстов файл, в който има изредени команди
- Започва със shebang, за да може да се изпълнява лесно
- Shell-ът изпълнява командите последователно

```
$ cat foo.sh
#!/bin/bash
```

```
echo "These are the files in your home directory:"
find ~ -maxdepth 1 -mindepth 1 -printf "%f\n"
```

```
$./foo.sh
These are the files in your home directory:
Documents
Pictures
super_secret.txt
Downloads
...
```

Коментари

- Всеки ред, който започва с # е коментар и се игнорира
- shebang-ът също е коментар - shell-ът го игнорира, когато изпълнява самият скрипт

Изпълнение на shell скриптове

- Изпълнение в отделен процес, възползвайки се от shebang
`$ /path/to/script`
- Изпълнение в отделен процес, викайки интерпретатора директно
`$ bash /path/to/script`
- Изпълнение в процеса на текущия шел (по-късно ще видим това защо е полезно)
`$ source /path/to/script`
`$ . /path/to/script`

Конфигуриране на shell-a

Смяна на shell-а

- Всеки потребител има асоцииран shell по подразбиране
  - тази информация се пази във файла `/etc/passwd`
- Винаги можем да изпълним друг shell
  - например, ако в момента се намираме в bash shell, можем да влезем в zsh shell, ако изпълним командата `zsh`
- Можем да сменим shell-а по подразбиране с командата `$ chsh`

bash

Нещата, които ще говорим от тук нататък, са специфични за shell-a bash

Alias

С командата `$ alias <име>=<команда>` можем да създадем кратко име за често използвани команди:

```
$ alias home_usage="df -h ~ | awk 'NR > 1 { print $5 }'"
$ home_usage
44%
```

С командата `$ unalias <име>` можем да изтрием `alias`.

Постоянна конфигурация

- Конфигурациите на shell-a, като например alias-ите, действат само в рамките на текущата сесия
- За да позволи конфигурации, които остават за постоянно, bash чете няколко скрипта при всяко стартиране
  - `~/.bash_profile`, `~/.profile` или `/etc/profile` - при login
  - `~/.bashrc` или `/etc/bashrc` - при всяко стартиране на shell
  - има и други
- Ако искаме някоя команда да се изпълнява при стартиране на всеки shell, можем да я сложим в скрипта `~/.bashrc`
- Ако искаме някоя команда да се изпълнява при всеки логин, може да я сложим в `~/.profile`

Задълбаване в shell-a

Задълбаване в shell-a

- Сега ще говорим за някои вградени възможности на shell-a
- Макар и всяка от тях да може да се използва и в командния ред, ние ще ги използваме главно в контекста на shell скриптове

Променливи

- Всеки работещ shell има таблица с променливи
- Стойността на всяка променлива е низ³³
- С командата `$ set` можем да видим всички променливи

---

³³bash is stringly-typed

Променливи

- Можем да зададем стойност на променлива с <име на променлива>=<стойност>
- Можем да реферираме променлива с \${<име на променлива>}
  - работи по подобен начин като command substitution
  - можем да използваме и по-кратката конструкция \${<име на променлива>} (без къдрави скоби), но тя е по-опасна

```
$ name="Ivan Ivanov"
```

```
$ echo "my name is ${name}"
my name is Ivan Ivanov
```

- Обърнете внимание на кавичките: почти винаги искаме да реферираме към променлива в контекст, заграден от двойни кавички (защо?)

Environment променливи

- Променливите са два вида - обикновени променливи и *environment* променливи
- Обикновените променливи са само за текущия shell
- Environment променливите се наследяват от всички процеси, деца на текущия shell
  - Всъщност, environment променливите са част от контекста на всеки процес, и се копират при fork

Environment променливи

- Командата `$ env` извежда цялата таблица с environment променливи на текущия shell
- `$ export <име на променлива>=<стойност>` задава стойност на environment променлива
- Командата `$ env <var1>=<val1> <var2>=<val2> ... <команда>` може да се използва за да стартираме дадена команда с модифицирани environment променливи
  - Опцията `-i` игнорира всички съществуващи environment променливи и стартира командата само с тези, подадени директно на `env`
- Много настройки на shell-а и на различни програми се правят чрез environment променливи

Променливата $\${PATH}$

- При извикване на команда, shell-ът търси изпълним файл със съответното име в директорииите, изброени в променливата $\${PATH}$
- Директориите се разделят със символа :
- Ако добавите някаква директория в $\${PATH}$, всички изпълними файлове в нея ще могат да се изпълняват като команди, без задаване на пълен път

Още няколко стандартни environment променливи

- `${SHELL}` – пълен път до текущия shell
- `${USER}` – потребителско име на текущия потребител
- `${HOME}` – home директория на текущия потребител
- `${PS1}` – низ, управляващ prompt-a
  - пробвайте да го смените
- `${PATH}` – пътища за търсене на команди
- `${PWD}` – текуща директория
- `${IFS}` – Internal Field Separator
  - ще говорим за него след малко
- `${EDITOR}` – текстов редактор по подразбиране

Параметри на скриптовете

- Когато изпълняваме скрипт, можем да му подадем параметри, както на всяка друга команда: `$ /path/to/my_script.sh param_1 param_2 ...`
- Вътре в скрипта можем да достъпим параметрите от променливите `${1}`, `2``, `{3}` ...
- Променливата `${0}` съдържа името (пътя) на самия скрипт
- Променливата `${#}` съдържа броя параметри

Параметри на скриптовете

```
$ cat print_args.sh
#!/bin/bash
echo "num args: ${#}"
echo "arg 0: ${0}"
echo "arg 1: ${1}"
echo "arg 2: ${2}"
echo "arg 3: ${3}"
```

```
$./print_args foo bar
num args: 2
arg 0: ./print_args
arg 1: foo
arg 2: bar
```

Параметри на скриптовете

- Променливата `#{@}` съдържа всички параметри
  - има специално поведение в кавички
  - "`#{@}`" се разпакетира до "`{1}`" "`{2}`" "`{3}`" ...
- Променливата `{*}` също съдържа всички параметри
  - няма допълнително специално поведение
  - "`{*}`" се разпакетира до "`{1}` `{2}` `{3}` ..."
- От двете, почти винаги искате да използвате `{*}` (защо?)

Изписване на текст на stdout

- Командата `$ echo` изписва аргументите си
- `$ echo -n` не изписва символ за нов ред накрая
- `$ echo` -е приема интерпретира специални последователности
  - `\n` означава нов ред
  - `\t` означава таб
  - за други такива, вижте `echo(1)`

Четене на данни от stdin

- С вградената конструкция `$ read <име на променлива>` четем данни от stdin

```
$ cat foo.sh
```

```
#!/bin/bash
```

```
echo -n "What's your name? "
```

```
read name
```

```
echo "Hello, ${name}"
```

Четене на данни от stdin

- С вградената конструкция `$ read -p <prompt>` показва някакъв prompt на потребителя преди да чака за вход:

```
$ cat foo.sh
```

```
#!/bin/bash
```

```
read -p "What's your name?" name
```

```
echo "Hello, ${name}"
```

Четене на данни от stdin

- read може да прочете вход в няколко променливи:

```
$ cat add.sh
```

```
#!/bin/bash
```

```
read a b
```

```
echo "${a} plus ${b} is $((a + b))"
```

```
$ echo '42 26' | ./add.sh
```

```
42 plus 26 is 69
```

IFS + read

- Входът, който `read` и някои други конструкции обработват, се разделя на **думи**
  - границите между думите се определят от символите в съдържанието на променливата IFS
  - можем да я променим, ако искаме текстът да се разделя по друг символ
  - **интересно**: всъщност, IFS управлява и символите, по които се разделят аргументите на произволни команди
- Това е полезно, ако искаме да обработим текст, съдържащ полета, разделени с някакъв символ

IFS + read

```
$ cat add.sh
#!/bin/bash

old_IFS="${IFS}"
IFS=':'
read a b
IFS="${old_IFS}"

echo "${a} plus ${b} is $((a + b))"

$ echo '42:26' | ./add.sh
42 plus 26 is 69
```

read на повече от един ред

- read спира да чете, когато види символ за нов ред:

```
$ cat foo.sh
#!/bin/bash
```

```
read a
read b
```

```
echo "a: ${a}"
echo "b: ${b}"
```

```
$ echo -e 'baba\ndyado' | ./foo.sh
a: baba
b: dyado
```

- Опцията -d <символ> на read го кара да спира да чете, когато види дадения символ (вместо нов ред)
  - това ще ни е полезно малко по-късно

Stdin и параметри

Внимание! Запомнете разликата между параметри на команда и данни, прочетени от stdin

- Командата `grep` приема **или** име на файл като параметър **или** текст на stdin
- Командата `stat` приема име на файл като параметър и игнорира данните, които получава на stdin
  - всеки път, когато някой се опита да изпълни `find ~ -type f | stat` вместо `find ~ -type f -exec stat {} \;`, умира пингвин
- Командата `cowsay` прави едно и също нещо с параметрите си и с текста, който получи на stdin

Stdin и параметри

Внимание! Запомнете разликата между параметри на команда и данни, прочетени от stdin

- Скриптовете получават параметрите, с които са извикани, в променливите `${1}`, `${2}`, ...
- В скрипт можем да прочетем данни от stdin, извиквайки произволна команда, която чете от stdin (напр. `read`)

Аритметика с цели числа

- Вградената конструкция `$(( <израз> ))` пресмята произволен аритметичен израз и се заменя с резултата
- В израза могат да участват променливи

```
1 $ cat foo.sh
2 #!/bin/bash
3
4 a=42
5 b=26
6
7 echo "result: $((a + b + 1))"
8
9 $./foo.sh
10 result: 69
```

Аритметика с външни команди

- Можем да използваме външни команди за аритметика
- Например, командата `$ bc` чете израз от `stdin` и връща резултата на `stdout`. Също така, поддържа десетични дробни:

```
$ echo '3 + 5' | bc
8
```

```
$ echo '3 + 2.5' | bc
5.5
```

Аритметика с външни команди

Пример с използване на bc заедно с променливи:

```
$ cat foo.sh
#!/bin/bash

a=42.5
b=26
result="$(echo "${a} + ${b}" | bc)"

echo "result: ${result}"

$./foo.sh
69.5
```

Аритметика с външни команди

- Има и други команди / езици за програмиране, които можете да използвате за аритметика
  - `perl(1)`
  - `expr(1)`
- Няма да говорим за тях сега

Exit status

- При приключване, всеки процес предава на родителя си число, наречено *exit status*
- Съответно всяка команда в shell-а има exit status
- По конвенция, exit status, равен на 0, означава успех, а всякакъв друг означава неуспех
- Променливата `${?}` съдържа exit status-а от предната команда

Exit status

```
#!/bin/bash
```

```
grep -q '^ivan:' /etc/passwd
```

```
echo "status: ${?}"
```

- grep има exit status 0, ако е намерил редове, отговарящи на условието
- Опцията -q на grep го кара да не извежда нищо

Поведение при exit status

- По подразбиране, exit status-ът на поредица от команди, отделени с пайпове, е този на последната команда
- Можем да конфигурираме shell-а така, такава поредица да завършва неуспешно ако **която и да е** от командите е неуспешна
  - това се прави с `$ set -o pipefail`, например в началото на скрипта
- Можем да конфигурираме shell-а да прекратява скрипта в момента, в който някоя команда е неуспешна
  - това се прави с `$ set -e`
- Можем да конфигурираме shell-а да прекратява скрипта при рефериране на несъществуваща променлива
  - това се прави с `$ set -u`

Поведение при exit status

- Можем да комбинираме тези неща:

```
#!/bin/bash
set -euo pipefail
```

...

- По този начин може да сме сигурни, че скриптовете ни ще се прекратяват при грешка
- Недостатъкът е, че ако искаме да проверим дали дадена команда е завършила с неуспех, тя задължително трябва да е част от логически израз или `if`
  - това ще видим как става след малко

Команди във фонов режим (част 2)

- Вече знаем, че символът & в края на команда я пуска във фонов режим
- След пускане на команда във фонов режим, променливата \${!} съдържа PID-а на пуснатия процес
- Командата \$ wait <pid> изчаква процеса с даден PID да завърши, и приключва с неговия exit status

```
#!/bin/bash
```

```
cp /foo/large_file /bar/large_file &
cp_pid="${!}"
```

```
echo "started copying large file"
```

```
wait "${cp_pid}"
```

```
echo "finished copying large file with status ${?}"
```

Изпълнение на команди последователно

- Команди, разделени със символ за нов ред, се изпълняват една след друга
  - това вече го знаем - така работят скриптовете
- Символът ; работи по същия начин като символа за нов ред - позволява да изпълним няколко команди на един ред

```
$ echo foo; echo bar
foo
bar
```

Блокове

- Конструкцията { <команда 1>; <команда 2>; ... <команда n>; } се нарича *блок* и третира поредицата от команди като една команда

```
$ { echo 'The time is: '; date; } | tr a-z A-Z
THE TIME IS: SUN 12 MAR 17:42:08 EET 2023
```

Subshells

- Конструкцията (<команда 1>; <команда 2>; ... <команда n>;) се нарича *subshell* и много прилича на блок
  - също както блоковете, е начин да третираме поредица от команди като една команда
  - разликата е, че командите се изпълняват в отделен shell от текущия

```
$ (echo 'The time is: '; date;) | tr a-z A-Z
THE TIME IS: SUN 12 MAR 17:42:08 EET 2023
```

Subshell

- Тъй като subshell-ът е отделен shell, той наследява **копия** на променливите от оригиналния shell, които можем да променяме без тези промени да се отразят на оригиналната променлива
- Ето примера с IFS от по-рано, но вместо да запазваме старото състояние на IFS, използваме subshell:

```
$ cat add.sh
```

```
#!/bin/bash
```

```
(
```

```
 IFS=':'
```

```
 read a b
```

```
 echo "${a} plus ${b} is $((a + b))"
```

```
)
```

```
$ echo '42:26' | ./add.sh
```

```
42 plus 26 is 68
```

Subshell

- Друг начин да направим subshell, е да използваме `bash` като външна команда:

```
$ bash -c <низ, съдържащ команди>
```

- Това е удобно, когато искаме да подадем няколко команди на команда, приемаща команда като аргумент:

```
find /etc -type f -exec bash -c \
 'echo "reading {}"; cat {}' \;
```

Process substitution

- От по-рано знаем конструкцията *command substitution* – `$(<команда>)`, която се заменя с низ, който е съдържанието на `stdout` на командата
- Сега ще покажем още две конструкции, наречени *process substitution*
  - `>( <команда> )` се заменя с низ, който е **име на виртуален файл**, представляващ тръба, закачена към **`stdin`** на командата
  - `<( <команда> )` се заменя с низ, който е **име на виртуален файл**, представляващ тръба, закачена към **`stdout`** на командата

Process substitution

Така можем да вземем имената на потребителите, които **не са** логнати в момента:

```
$ comm -2 -3 <(cat /etc/passwd | cut -d : -f 1 | sort) \
 <(who | cut -d ' ' -f 1 | sort)
pesho
gosho
```

Всъщност, резултата от тази конструкция е просто име на файл:

```
$ echo <(whoami)
/dev/fd/63
```

Process substitution, pipes and redirection

- C process substitution може да емулираме оператора pipe:

```
$ whoami | tr a-z A-Z
IVAN
```

```
$ tr a-z A-Z < <(whoami)
IVAN
```

- Каква е (функционалната) разлика?
  - при обикновени команди - никаква!

Process substitution, pipes and redirection

```
$ whoami | read name
$ echo "name: ${name}"
name:
```

```
$ read name < <(whoami)
$ echo "name: ${name}"
name: ivan
```

- Каква е (функционалната) разлика?
  - при обикновени команди - никаква!
  - при вградени конструкции като `read` има значение, защото дясната страна на оператора `|` се изпълнява в `subshell`

“НЕ”

- ! <команда> изпълнява командата и
  - има status 0, ако командата е имала не-нулев статус
  - има status 1, ако командата е имала нулев статус

“И” и “ИЛИ”

- <команда 1> || <команда 2> има семантика на “ИЛИ”
  - ако команда 1 е била успешна, целият израз е успешен и команда 2 **не се** изпълнява
  - ако команда 1 е била неуспешна, се изпълнява команда 2 и се гледа нейният статус
- <команда 1> && <команда 2> има семантика на “И”
  - ако команда 1 е била успешна, се изпълнява команда 2 и се гледа нейният статус
  - ако команда 1 не е била успешна, целият израз е неуспешен и команда 2 **не се** изпълнява
- Ляво-асоциативни са

“И” и “ИЛИ”

Поради лявата асоциативност, тези две команди правят едно и също:

```
$ grep '^ivan:' /etc/passwd && echo "Ivan is here" \
|| echo "Ivan is not here"
```

Ivan is here

```
$ { grep '^ivan:' /etc/passwd && echo "Ivan is here"; } \
|| echo "Ivan is not here"
```

Ivan is here

Test

- Конструкцията `[[ <израз> ]]` пресмята логически израз и завършва със status 0, ако резултатът е истина, или със status 1, ако е лъжа
- Исторически е била имплементирана като команда `$ test`, а по-късно като конструкция `[ <израз> ]`
  - може да видите тези алтернативни конструкции в някои скриптове
  - ние ще използваме `[[ <израз> ]]`

- Сравнение на числа (-eq, -gt, -lt, -le, -ge)

```
$ [[42 -eq 26]] && echo yes || echo no
no
```

```
$ [[42 -gt 26]] && echo yes || echo no
yes
```

- Лексикографско сравнение на низове (==, <, >)

```
$ [["$(whoami)" == "ivan"]] && echo yes || echo no
yes
```

```
$ [["foo" > "bar"]] && echo yes || echo no
yes
```

- Операции за низове
  - [[-n <низ>]] проверява дали низ е не-празен
  - [[-z <низ>]] проверява дали низ е празен
- Операции за файлове
  - [[-f <име>]] проверява дали обект с такова име съществува и е файл
  - [[-d <име>]] проверява дали обект с такова име съществува и е директория
  - [[-r <име>]] проверява дали можем да четем файл
  - [[-w <име>]] проверява дали можем да пишем файл

Test

```
#!/bin/bash

[["$(whoami)" != "root"]] && {
 echo "This script must only be run as root!" >&2
 exit 1
}
```

- Конструкцията `if` във `bash` изглежда така:

```
if <команда>; then
 <блок от команди>
else
 <блок от команди>
fi
```

- Можем и да изпуснем `else`-блока:

```
if <команда>; then
 <блок от команди>
fi
```

- `Exit status`-ът на командата-условие определя дали да се изпълни `then`-блока или `else`-блока

Блокове и ;

Да припомним, че символът за нов ред и ; са взаимно заменяеми - следните 3 конструкции са еднакви:

```
if grep -q '^ivan:' /etc/passwd
then
 echo yes
else
 echo no
fi
```

```
if grep -q '^ivan:' /etc/passwd; then
 echo yes
else
 echo no
fi
```

```
if grep -q '^ivan:'; then echo yes; else echo no; fi
```

If + test

Често се случва да комбинираме конструкциите If и Test:

```
#!/bin/bash

read -p "Are you sure you want to continue? (yes/no)" answer

if [["${answer}" != "yes"]]; then
 echo "Coward!"
else
 rm -rf /*
fi
```

Case

Конструкцията case в bash изглежда така:

```
case <низ> in
 <glob1>
 <блок>
 ;;
 <glob2>
 <блок>
 ;;
 ...
 <globN>
 <блок>
 ;;
esac
```

Case

```
case "${1}" in
 start)
 echo "starting service"
 ;;
 stop)
 echo "stopping service"
 ;;
 restart)
 echo "restarting service"
 ;;
 *)
 echo "Usage: ${0} (start|stop|restart)"
 exit 1
 ;;
esac
```

For

Конструкцията for в bash изглежда така:

```
for <име на променлива> in <аргументи>; do
 <блок>
done
```

For

```
$ cat foo.sh
#!/bin/bash

for name in 'Pesho' 'Gosho' 'Penka'; do
 echo "${name} is awesome!"
done
```

```
$./foo.sh
Pesho is awesome!
Gosho is awesome!
Penka is awesome!
```

For: аргументи

Дойде време за пример с `${@}`:

```
$ cat foo.sh
#!/bin/bash
```

```
for name in "${@}"; do
 echo "${name} is awesome!"
done
```

```
$./foo.sh 'Pesho Peshkov' 'Gosho Goshkov' 'Penka Penkova'
Pesho Peshkov is awesome!
Gosho Goshkov is awesome!
Penka Penkova is awesome!
```

For: аргументи

Кавичките имат значение:

```
$ cat foo.sh
```

```
#!/bin/bash
```

```
for name in ${@}; do
 echo "${name} is awesome!"
done
```

```
$./foo.sh 'Pesho Peshkov' 'Gosho Goshkov' 'Penka Penkova'
```

```
Pesho is awesome!
```

```
Peshkov is awesome!
```

```
Gosho is awesome!
```

```
Goshkov is awesome!
```

```
Penka is awesome!
```

```
Penkova is awesome!
```

For: аргументи

Както казахме, поведението в кавички на `${*}` е различно от това на `${@}`:

```
$ cat foo.sh
```

```
#!/bin/bash
```

```
for name in "${*}"; do
 echo "${name} is awesome!"
done
```

```
$./foo.sh 'Pesho Peshkov' 'Gosho Goshkov' 'Penka Penkova'
Pesho Peshkov Gosho Goshkov Penka Penkova is awesome!
```

Разделяне на думи при for

- Аргументите на for се разделят по същия начин както при read
- Този скрипт ще обходи полетата на реда от /etc/passwd, отнасящ се за потребителя ivan, последователно:

```
#!/bin/bash
```

```
old_IFS="${IFS}"
```

```
IFS=':'
```

```
for field in $(grep '^ivan:' /etc/passwd); do
```

```
 echo "field: ${field}"
```

```
done
```

```
IFS="${old_IFS}"
```

Командата `$ seq <начало> <край>` изписва всички числа в дадения интервал:

```
$ seq 1 5
```

```
1
```

```
2
```

```
3
```

```
4
```

```
5
```

\$ seq се комбинира добре с for:

```
$ cat foo.sh
```

```
#!/bin/bash
```

```
for i in $(seq 1 5); do
```

```
 echo "i: ${i}"
```

```
done
```

```
$./foo.sh
```

```
i: 1
```

```
i: 2
```

```
i: 3
```

```
i: 4
```

```
i: 5
```

While

Конструкцията `while` в `bash` изглежда така:

```
while <команда>; do
 <блок>
done
```

Блокът се изпълнява множество пъти, докато командата завърши с неуспех

While

```
#!/bin/bash
while ps -e -o cmd= | grep -q firefox; do
 sleep 1
done
echo "firefox has died"
```

While + read

Можем да се възползваме от факта, че `read` чете по един ред наведнъж, и да пренасочим изхода на някаква команда в целия блок на `while`:

```
#!/bin/bash
while read filename; do
 echo "found file: ${filename}"
done < <(find ~ -type f)
```

Това също работи, но има уловка:

```
#!/bin/bash
find ~ -type f | while read filename; do
 echo "found file: ${filename}"
done
```

While + read (pedantic)

Може да имаме име на файл, съдържащо символ за нов ред. За да се предпазим от тези ситуации, когато обхождаме файлове, можем да използваме тази конструкция:

```
#!/bin/bash
while read -d $'\0' filename; do
 echo "found file: ${filename}"
done < <(find ~ -type f -print0)
```

- Опцията `-print0` на `find` го кара да изписва имената разделени с **нулев символ** вместо символ за нов ред
- Опцията `-d` на `read` му казва до какъв символ да спира да чете
- Конструкцията `$'<низ>'` интерпретира специални последователности в низа (в случая заменя `\0` с нулев символ)

break, continue

- Командите `$ break` и `$ continue` могат да се използват в тялото на цикъл
  - правят това, което предполагате

- Можем да обявяваме *функции* в bash със следната конструкция:

```
function <име на функция> {
 <тяло>
}
```

- Тялото на функцията може да вижда параметрите, с които е извикана, чрез променливите `${@}`, `${*}`, `${#}`, `${1}`, `${2}`, ...
- Можем да създаваме локални променливи в тялото на функция така:

```
local <име>=<стойност>
```

Функции

```
$ cat foo.sh
#!/bin/bash

function greet {
 local name="${1}"
 echo "Hello, ${name}"
}

greet "$(whoami)"

$./foo.sh
Hello, ivan
```

Полезности

xargs

- Командата `xargs` чете записи от `stdin` и извиква някаква команда, подавайки ѝ ги като аргументи
- `$ who | cut -d ' ' -f 1 | sort | uniq | xargs touch` - създава файлове в текущата директория с имената на потребителите, логнати в момента
- `$ ps -u ivan -o pid= | xargs kill -TERM` - убива всички процеси на потребителя `ivan` със сигнал `TERM`
- Вижте `xargs(1)` за повече информация - има много възможности!

Именовани тръби

- Командата `mkfifo <път>` създава виртуален файл, наречен *именована тръба*

```
$ mkfifo /tmp/my_pipe
```

```
$ echo "my name is $(whoami)" > /tmp/my_pipe &
```

```
$ cat /tmp/my_pipe
```

```
my name is ivan
```

Временни файлове

- Понякога, в рамките на скрипт, ни се налага да използваме временен файл
- Командата `$ mktemp` създава временен файл и изписва името му
  - `$ mktemp -d` създава директория
- Добре е да създаваме временните файлове само с `$ mktemp`, и да ги изтриваме след ползването им

Още команди

- `cmp(1)` - проверява дали два файла са еднакви
- `sha256sum(1)` , `md5sum(1)` - алгоритми за пресмятане на хеш
- `diff(1)` - сравнява текстови файлове ред по ред
- `printf(1)` - форматиран изход
- `pwgen(1)` – генерира пароли

Синхронизация

Конкурентност

- Разглеждаме *многозадачни* операционни системи, при които *процесите* работят конкурентно
- Комуникацията между процеси се извършва чрез споделени ресурси (напр. памет)
  - Използват се и други абстракции, за които ще говорим по-нататък
- При повече от един процесор, става дума за *паралелизъм*.
  - От теоретична гледна точка наличието на паралелизъм не променя почти нищо (след малко ще обясним защо)

Конкурентност

- Реалните операционни системи имплементират абстракцията за конкурентност, използвайки *времеделене*: scheduler-ът решава кой процес да се изпълнява в даден момент
  - Процесорното време просто един от ресурсите, които могат да бъдат дадени на даден процес
  - Scheduler-ът е подсистемата, която се грижи за разпределяне на процесорно време

Конкурентност

Процес P

```
1 a := a + 1
2 print("a is ", a)
```

Процес Q

```
1 a := a + 2
2 print("a is ", a)
```

- Програмата на всеки процес има своя последователност от инструкции
- Няма как да дефинираме ред на изпълнение на инструкциите, без да знаем, че са атомарни

Конкурентност

Процес P

```
1 tmp1 := a + 1
2 a := tmp1
3 print("a is ", a)
```

Процес Q

```
1 tmp2 := a + 2
2 a := tmp2
3 print("a is ", a)
```

- При атомарност на инструкциите можем да наблюдаваме (но не и да предвидим) конкретен ред на изпълнение
- Някои инструкции може да са атомарни от гледна точка на scheduler-a, но не и от гледна точка на някой споделен ресурс (напр. памет)

Конкурентност

Процес *P*

```
1 load(r1, a)
2 set(r2, 1)
3 add(r1, r2)
4 store(r1, tmp)
5 load(r4, tmp)
6 store(r4, a)
7 load(r0, a)
8 call(print)
```

Процес *Q*

```
1 load(r1, a)
2 set(r2, 2)
3 add(r1, r2)
4 store(r1, tmp)
5 load(r4, tmp)
6 store(r4, a)
7 load(r0, a)
8 call(print)
```

- На достатъчно ниско ниво можем да наблюдаваме конкретна последователност на изпълнение на инструкциите от гледна точка на споделени ресурси (напр. конкретна клетка от паметта)

Атомарни операции

- Някои инструкции/функции на високо ниво гарантират атомарност на ниско ниво спрямо споделен ресурс
  - атомарни операции с числа (спрямо *конкретна клетка* от памет): `atomic_add()`, `atomic_set()`, ...
  - операции върху файлове (спрямо *конкретен файл*): `read()` и `write()`
  - ...
- Имплементацията на тези примитиви изисква поддръжка от операционната система и от хардуера.

- “Атомарна инструкция” е илюзия
  - Изразите в езичите от високо ниво се транслират до инструкции от по-ниско ниво
  - Които се транслират до инструкции от още по-ниско ниво
  - Които се транслират до инструкции от още по-ниско ниво
  - Които се транслират до инструкции от още по-ниско ниво
  - Които се транслират до инструкции от още по-ниско ниво (микроинструкции)
  - Които... пак се изпълняват на стъпки
- Когато говорим за синхронизация, няма нужда да слизаме прекалено надолу
- Важното е да слезем дотам, че да разглеждаме инструкции, които са атомарни спрямо конкретния споделен ресурс, който ни интересува

Race conditions

Пример с опашка

```
1 N := 100
2
3 struct Q:
4 buf: Item[N]
5 last: Uint
6 first: Uint
7
8 init(q: Q):
9 q.last := 0
10 q.first := 0
11
12 push(q: Q, x: Item):
13 new_last := (q.last + 1) mod N
14 if new_last == q.first:
15 return error
16 q.buf[q.last] := x
17 q.last := new_last
18
19 pop(q: Q):
20 if q.last == q.first:
21 return error
22 result := q.buf[q.first]
23 q.first := (q.first + 1) mod N
24 return result
```

- Инварианта (неформално): елементите `q.buf[q.first] ... q.buf[(q.last - 1) mod N]` съответстват на елементите в опашката
- По време на изпълнение на операциите `push` и `pop`, инвариантата се нарушава

Пример с опашка: race conditions

Процес P :

```
1 buf[q.last] := x
2 q.last := new_last
```

Процес Q :

```
1 buf[q.last] := x
2 q.last := new_last
```

- Инварианта (неформално): елементите $q.buf[q.first] \dots q.buf[(q.last - 1) \bmod N]$ съответстват на елементите в опашката
- По време на изпълнение на операциите `push` и `pop`, инвариантата се нарушава
- Такива региони ще наричаме **критични секции**
- За да избегнем race condition, трябва да защитим критичните секции от едновременно изпълнение. Това се нарича **mutual exclusion**.

Mutual exclusion

- Хардуерна поддръжка: цялата критична секция е имплементирана в хардуер и се изпълнява с една атомарна инструкция
  - Изисква много сложен хардуер
- Софтуерни решения (алгоритъм на Дейкстра и подобни)
  - Алгоритмите са сложни и бавни
- Спиране на прекъсванията
  - Нарушава работата на процеси, които са чувствителни относно забавяния
  - Работи само в случая с един процесор, освен ако не заключим и шината на паметта, което е още по-инвазивно
- Хардуерна поддръжка на няколко ключови инструкции, с които можем да имплементираме по-общи алгоритми за mutual exclusion
  - Ще дискутираме точно този вид алгоритми

Пример с опашка: mutual exclusion

```
1 N := 100
2
3 struct Q:
4 mutex: Mutex
5 buf: Item[N]
6 last: Uint
7 first: Uint
8
9 init(q: Q):
10 q.last := 0
11 q.first := 0
```

```
1 push(q: Q, x: Item):
2 mutex_lock(q.mutex)
3 new_last := (q.last + 1) mod N
4 if new_last == q.first:
5 mutex_unlock(q.mutex)
6 return error
7 q.buf[q.last] = x
8 q.last := new_last
9 mutex_unlock(q.mutex)
10
11 pop(q: Q):
12 mutex_lock(q.mutex)
13 if q.last == q.first:
14 mutex_unlock(q.mutex)
15 return error
16 result := q.buf[q.first]
17 q.first := (q.first + 1) mod N
18 mutex_unlock(q.mutex)
19 return result
```

Mutual exclusion

- Сега подробно ще видим различни начини, по които се имплементира такъв *mutex*, както и други примитиви за синхронизация.

Spinlock

Spinlock: първа, неработеща имплементация

- Активно чакане (busy waiting)
- Практическите имплементации изискват хардуерна поддръжка
  - Възможна е имплементация само в софтуер (подобно на алгоритъма на Дейкстра)
  - На практика хардуерна инструкция от вида test-and-set много опростява имплементацията
  - Ще говорим за това след малко

Spinlock: първа, неработеща имплементация

```
1 struct Spinlock:
2 lock: bool
3
4 spinlock_init(s: Spinlock):
5 s.lock = false
6
7 spinlock_lock(s: Spinlock):
8 while s.lock:
9 relax()
10 s.lock := true
11
12 spinlock_unlock(s: Spinlock):
13 s.lock := false
```

- Операцията `relax()` не върши работа и се изпълнява в ниско-енергиен режим на работа на процесора

Spinlock: първа, неработеща имплементация

Процес P :

```
1 while s.lock:
2 relax()
3 s.lock := true
```

Процес Q :

```
1 while s.lock:
2 relax()
3 s.lock := true
```

- Тази имплементация страда от race condition
- При ред на изпълнение $P_1 Q_1 P_3 Q_3$ и двата процеса успешно преминават през заключващата функция и влизат в критичната сесия конкурентно!

Spinlock: почти работеща имплементация

```
1 struct Spinlock:
2 lock: bool
3
4 spinlock_lock(s: Spinlock):
5 while atomic_test_and_set(s.lock):
6 relax()
7
8 spinlock_unlock(s: Spinlock):
9 atomic_update(s.lock, false)
```

- Операцията `atomic_test_and_set` гарантира, че ще се изпълни атомарно спрямо други `atomic_` операции
  - След изпълнение на `atomic_test_and_set`, `s.lock` е гарантирано `true`
  - Ако `atomic_test_and_set` върне `false`, то `s.lock` гарантирано е било `false`
- Проблемът на тази имплементация е, че ако контролът на изпълнение бъде даден на друг процес по време на критичната секция, останалите процеси ще чакат много дълго време

Spinlock: опит за подобрене

```
1 struct Spinlock:
2 lock: bool
3
4 spinlock_lock(s: Spinlock):
5 disable_preemption()
6 while atomic_test_and_set(s.lock):
7 relax()
8
9 spinlock_unlock(s: Spinlock):
10 atomic_update(s.lock, false)
11 enable_preemption()
```

- Не приспиваваме процеса по време на критичната секция
- Спирането на прекъсването е опасно и е смислено само при кратки критични секции
- Създадохме друг проблем: докато един процес чака, операционната система никога няма да даде контрол на друг процес, включително и този, който държи lock-а. Това води до deadlock!

Spinlock: работеща версия

```
1 struct Spinlock:
2 lock: bool
3
4 spinlock_lock(s: Spinlock):
5 disable_preemption()
6 while atomic_test_and_set(s.lock):
7 enable_preemption()
8 relax()
9 disable_preemption()
10
11 spinlock_unlock(s: Spinlock):
12 atomic_update(s.lock, false)
13 enable_preemption()
```

- Вече няма предпоставки за deadlock, дори и при единствен процесор
- Операциите `atomic_*` изпълняват нужните инструкции (memory barriers) така че да се извърши синхронизация на стойността между отделните процесори

Test and set

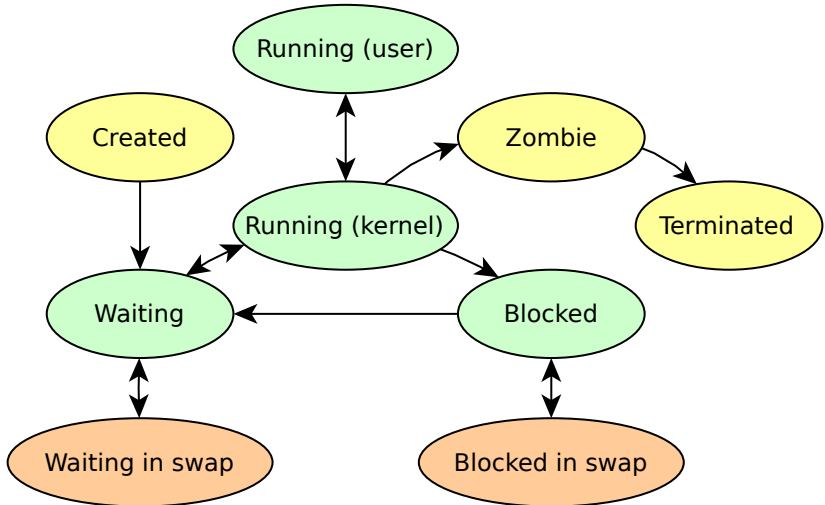
- Test and set в Linux може да бъде постигнато със системната функция `atomic_fetch_or()`
- Имплементационни детайли
  - Хардуерна атомарна инструкция
  - Бариера (memory barrier) за синхронизация на кешове между процесори

Spinlock

- Предимства
  - По-бързо от други методи, в случая когато рядко се случва процеси да се изчакват
  - Лесно за имплементация
  - Всеки друг метод за синхронизация по някакъв начин разчита на spinlock (това ще го покажем след малко)
- Недостатъци
  - Активното чакане ненужно изразходва процесорно време
  - По време на критичната секция процесът, използващ spinlock ексклузивно прихваща процесора и не го освобождава до края на критичната секция
  - Това прави spinlock-овете подходящи само за много кратки критични секции

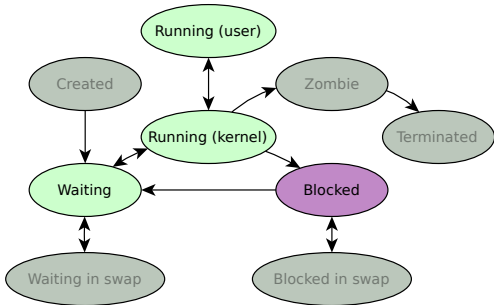
Методи за синхронизация от високо ниво

Кратък поглед върху Scheduler-а

Приспиване и събуждане

- Една от основните функционалности на един scheduler е да позволява на процесите да “заспят” в изчакване на някакво събитие
- Тогава казваме, че процесът е *блокиран*

Приспиване и събуждане

- Една от основните функционалности на един scheduler е да позволява на процесите да “заспят” в изчакване на някакво събитие
- Приспаните процеси **не са** част от опашката, от която се избират процеси за изпълнение на текущия процесор при context switch
  - При настъпване на очакваното събитие, приспаният процес се “събужда”, което на практика означава връщане в опашката за изпълнение
- Както обсъждахме преди, в Linux състоянията R и S съответстват на буден и приспан процес
- Реални примери:
  - Изчакване на определено време (`sleep`)
  - Чакане на входно-изходна или дискова операция
  - Синхронизация с други потребителски процеси (този случай ще го разгледаме подробно)

Приспиване и събуждане

Ще дефинираме следните абстрактни примитиви:

- `block()`: приспива текущия процес за неопределено време
- `wakeup(pid)`: събужда дадения процес, ако той е бил приспан (в противен случай не прави нищо)
  - Събуденият процес продължава от инструкцията след тази, на която е бил приспан

Методи за синхронизация

- От ниско ниво
  - Spinlock
- От високо ниво
  - Семафори
    - Концепция, дефинирана от Дийкстра
    - Удобни за съчетаване със споделена памет
    - Ще ги разгледаме подробно
  - Message passing
    - Използва се широко в системи, базирани на функционално програмиране (напр. Erlang)
    - Математически еквивалентен модел на семафорите
  - Remote Procedure Calling
    - Network-transparent

Изчакване по време на критична секция

- За да избегнем проблемите на spinlock, искаме чакащите процеси да спят вместо да чакат активно
- Ако процес P иска да влезе в критична секция, но тя се изпълнява от процес Q , искаме процес P да заспи и да бъде събуден след като Q излезе от критичната секция

Семафори

Семафори: книга

- The Little Book of Semaphores by Allen B. Downey

Имплементация на семафор

- Ще дефинираме понятието *семафор*, използвайки следните компоненти:
  - `block()` и `wakeup(pid)`
  - Spinlock
  - Множество от PID-ове на приспани процеси
- Обикновено в практическите операционни системи семафорите са имплементирани по подобен начин, но изцяло в ядрото (за по-добра производителност и изолация)

Интуитивна имплементация на семафор

```
1 sem_init(s: Semaphore, cnt: Int):
2 s.cnt := cnt
3
4 sem_wait(s: Semaphore):
5 s.cnt := s.cnt - 1
6 if s.cnt < 0:
7 block()
8
9 sem_signal(s: Semaphore):
10 s.cnt := s.cnt + 1
11 if s.cnt <= 0:
12 wakeup(one of the sleeping processes)
```

- Практически ограничения
  - Най-смислено е винаги да будим процеса, който е заспал най-рано (силен семафор)
  - За да работи семафорът, има нужда от допълнителна синхронизация (ще дадем пълна имплементация след малко)

Семафор за mutex: пример с опашка

```
1 N := 100
2
3 struct Q:
4 mutex: Semaphore
5 buf: Item[N]
6 last: Uint
7 first: Uint
8
9 init(q: Q):
10 sem_init(
11 q.mutex,
12 1
13)
14 q.last := 0
15 q.first := 0
```

```
1 push(q: Q, x: Item):
2 sem_wait(q.mutex)
3 new_last := (q.last + 1) mod N
4 if new_last == q.first:
5 sem_signal(q.mutex)
6 return error
7 q.buf[q.last] = x
8 q.last := new_last
9 sem_signal(q.mutex)
10
11 pop(q: Q):
12 sem_wait(q.mutex)
13 if q.last == q.first:
14 sem_signal(q.mutex)
15 return error
16 result := q.buf[q.first]
17 q.first := (q.first + 1) mod N
18 sem_signal(q.mutex)
19 return result
```

Приложения на семафорите

- Mutual exclusion
  - Simple mutex
  - Multi mutex
- Тривиални синхронизационни примери (ще ги разгледаме сега)
  - Времеви зависимости от вида $p_1 < q_2$
  - Rendezvous задача
- ...

Времени зависимости

Процес P :

1	p_1
2	p_2

Процес Q :

1	q_1
2	q_2

- Искане $p_1 < q_2$

Времеви зависимости

Предварително:

```
1 sem_init(s, 0)
```

Процес P :

```
1 p1
2 sem_signal(s)
3 p2
```

Процес Q :

```
1 q1
2 sem_wait(s)
3 q2
```

- Подсигуряваме $p_1 < q_2$

Rendezvous задача

Процес P :

1	p_1
2	p_2

Процес Q :

1	q_1
2	q_2

Искаме:

- $p_1 < q_2$
- $q_1 < p_2$

Rendezvous задача (неоптимално решение)

Предварително:

```
1 sem_init(s1, 0)
2 sem_init(s2, 0)
```

Процес P :

```
1 p1
2 sem_signal(s1)
3 sem_wait(s2)
4 p2
```

Процес Q :

```
1 q1
2 sem_wait(s1)
3 sem_signal(s2)
4 q2
```

Подсигуряваме:

- $p_1 < q_2$
- $q_1 < p_2$
- Само че имаме повече предпоставки за заспиване, от колкото има нужда

Rendezvous задача

Предварително:

```
1 sem_init(s1, 0)
2 sem_init(s2, 0)
```

Процес P :

```
1 p1
2 sem_signal(s1)
3 sem_wait(s2)
4 p2
```

Процес Q :

```
1 q1
2 sem_signal(s2)
3 sem_wait(s1)
4 q2
```

Подсигуряваме:

- $p_1 < q_2$
- $q_1 < p_2$

Deadlock

- Състояние, при което процес чака събитие, което би се задействало само от същия процес след операцията на изчакване
- Често става дума за верига от няколко процеса, изчакващи се взаимно

Deadlock

- Състояние, при което процес чака събитие, което би се задействало само от същия процес след операцията на изчакване
- Често става дума за верига от няколко процеса, изчакващи се взаимно

Процес P :

```
1 p1
2 sem_wait(s2)
3 sem_signal(s1)
4 p2
```

Процес Q :

```
1 q1
2 sem_wait(s1)
3 sem_signal(s2)
4 q2
```

Starvation

- Ситуация, при която даден процес чака безкрайно време да се освободи споделен ресурс
- Други процеси свободно заемат и освобождават ресурса, но редът на текущия процес не идва никога
- Тривиален пример: нечестен scheduler
- По-нататък ще срещнем други примери за такива ситуации

Строга имплементация на семафор

```
1 struct Semaphore:
2 cnt: Int
3 L: Set(Pid)
4 sl: Spinlock
5
6 sem_init(
7 s: Semaphore,
8 cnt: Int
9):
10 s.cnt := cnt
11 s.L := {}
12 spinlock_init(sl)
```

```
1 sem_wait(s: Semaphore):
2 spinlock_lock(s.sl)
3 s.cnt := s.cnt - 1
4 if s.cnt < 0:
5 s.L.insert(my_pid)
6 spinlock_unlock(s.sl)
7 block()
8 else:
9 spinlock_unlock(s.sl)
10
11
12 sem_signal(s: Semaphore):
13 spinlock_lock(s.sl)
14 s.cnt := s.cnt + 1
15 if s.cnt <= 0:
16 other_pid := s.L.pop()
17 spinlock_unlock(s.sl)
18 wakeup(other_pid)
19 else:
20 spinlock_unlock(s.sl)
```

Свойства на семафорите

- Стойността на брояча на семафора не е видима отвън
- Ако процес P изпълни `sem_signal()`, което доведе до събуждане на процес Q , двата процеса продължават да се изпълняват конкурентно
  - Scheduler-ът не гарантира дали P , Q , и двата или никой от двата процеса ще бъде в running състояние след изпълнение на `signal`
- При (и преди) изпълнение на `sem_signal()` няма как да знаем дали въобще има чакащи процеси, от които някой да бъде събуден

Семафор за mutex

- Така дефинираната имплементация на семафор е доста добра за изолация на критични секции
- В 99% от ситуациите семафорът е по-добър mutex от spinlock
  - Spinlock върши работа само за много кратки критични секции при които рядко се стига до spin
  - Семафорите позволяват чакащият процес да спи (вместо да хаби процесорно време) дълготрайно и да бъде събуден когато ресурсът е свободен
- Минусът на семафорите е, че са цялостно по-бавни
- След малко ще докажем, че семафорите коректно изолират критични секции

Ред на събуждане

- Силен семафор: при `signal` се събужда най-рано заспалия процес (`L` е опашка)
  - Семафорите в практическите операционни системи са такива
- Слаб семафор: не дефинира ред на събуждане
  - В общия случай има предпоставки за starvation
  - Например: представете си, че използвате семафор за mutex по горната реализация и `L` е стек. Тогава получаваме starvation!
  - Има как да имплементираме mutex със слаб семафор (вижте главата *No-starve mutex* в книжката за семафори)

Семафор за mutex: доказателство

Предварително:

```
1 sem_init(s, 1)
```

Процеси $P_1 \dots P_n$:

```
1 p 1
```

```
2 ...
```

```
3 p i
```

```
4 sem_wait(s)
```

```
5 p i+2
```

```
6 ...
```

```
7 p j
```

```
8 sem_signal(s)
```

```
9 p j+2
```

```
10 ...
```

- Възможни състояния
  - 1 Броячът на s е 1 и никой процес не е в критична секция
  - 2 Броячът на s е ≤ 0 и има точно един процес в критична секция
- Важно е да отбележим, че инструкциите, които не работят със s , няма как да доведат до преход между състоянията, защото другите инструкции не променят никое от:
  - Броячът на s
  - Това дали процес е в критична секция
- Какви са възможните преходи?

Класически синхронизационни задачи

Редуване

Предварително:

```
1 sem_init(s1, 1)
2 sem_init(s2, 0)
```

Процеси P_i :

```
1 sem_wait(s2)
2 eat_food_from_table()
3 sem_signal(s1)
```

Процеси Q_i :

```
1 sem_wait(s1)
2 put_food_on_table()
3 sem_signal(s2)
```

- Процесите от вид P се редуват с процеси от вид Q за извършване на заключената операция

Producer-consumer

- Няколко процеса са *производители*: създават обекти и ги *оставят* в някаква структура от данни
- Други процеси са *консуматори*: *взимат* обекти от структурата от данни и ги използват
- При препълване на структурата, производителите се блокират и чакат да се освободи място
- При празна структура, консуматорите се блокират и чакат да се появи обект

Producer-consumer (неработеща версия)

- `last`: първото празно място
- `first`: първото заето място

```
1 struct Pipe(N: UInt):
2 full: Semaphore
3 empty: Semaphore
4
5 buf: Item[N]
6 last: UInt
7 first: UInt
8
9 init(p: Pipe(N)):
10 sem_init(p.full, 0)
11 sem_init(p.empty, N)
12
13 p.last := 0
14 p.first := 0
15
16 push(p: Pipe(N), x: Item):
17 sem_wait(p.empty)
18 p.buf[p.last] := x
19 p.last := (
20 (p.last + 1) mod N
21)
22 sem_signal(p.full)
23
24 pop(p: Pipe(N)):
25 sem_wait(p.full)
26 result := p.buf[p.first]
27 p.first := (
28 (p.first + 1) mod N
29)
30 sem_signal(p.empty)
31 return result
```

Producer-consumer

```
1 struct Pipe(N: Uint):
2 mutex: Semaphore
3 full: Semaphore
4 empty: Semaphore
5
6 buf: Item[N]
7 last: Uint
8 first: Uint
9
10 init(p: Pipe(N)):
11 sem_init(p.full, 0)
12 sem_init(p.empty, N)
13 sem_init(p.mutex, 1)
14
15 p.last := 0
16 p.first := 0
```

```
1 push(p: Pipe(N), x: Item):
2 sem_wait(p.empty)
3 sem_wait(p.mutex)
4 p.buf[p.last] := x
5 p.last := (
6 (p.last + 1) mod N
7)
8 sem_signal(p.mutex)
9 sem_signal(p.full)
10
11 pop(p: Pipe(N)):
12 sem_wait(p.full)
13 sem_wait(p.mutex)
14 result := p.buf[p.first]
15 p.first := (
16 (p.first + 1) mod N
17)
18 sem_signal(p.mutex)
19 sem_signal(p.empty)
20 return result
```

Producer-consumer с два отделни mutex-а

Така push и pop могат да работят едновременно:

```
1 struct Pipe(N: Uint):
2 m_push: Semaphore
3 m_pop: Semaphore
4 full: Semaphore
5 empty: Semaphore
6
7 buf: Item[N]
8 last: Uint
9 first: Uint
10
11 init(p: Pipe(N)):
12 sem_init(p.full, 0)
13 sem_init(p.empty, N)
14 sem_init(p.m_push, 1)
15 sem_init(p.m_pop, 1)
16
17 p.last := 0
18 p.first := 0
```

```
1 push(p: Pipe(N), x: Item):
2 sem_wait(p.empty)
3 sem_wait(p.m_push)
4 p.buf[p.last] := x
5 p.last := (
6 (p.last + 1) mod N
7)
8 sem_signal(p.m_push)
9 sem_signal(p.full)
10
11 pop(p: Pipe(N)):
12 sem_wait(p.full)
13 sem_wait(p.m_pop)
14 result := p.buf[p.first]
15 p.first := (
16 (p.first + 1) mod N
17)
18 sem_signal(p.m_pop)
19 sem_signal(p.empty)
20 return result
```

Producer-consumer и message passing

- По-рано споменахме, че *Message Passing* и *Семафори и споделена памет* са еквивалентни методи за синхронизация
- Току що имплементирахме метод за message passing (опашка от съобщения) чрез семафори и споделена памет, което доказва едната посока на еквивалентността
  - Ако превърнем опашката в приоритетна, получаваме еквивалентен интерфейс на POSIX опашките за съобщения
- А как ще имплементираме *семафор* и *споделена памет* чрез опашка от съобщения?

Читатели и писатели

Разделяме процесите на *читатели* и *писатели*:

- Читателите достъпват някаква структура от данни без да я променят. Няма ограничение в броя конкурентно-работещи читатели.
- Писателите модифицират структурата от данни. Докато някой писател е в критичната си секция, никой друг процес (ниतो читател нито писател) може да достъпва структурата от данни.

Читатели и писатели

- Наивното решение е просто да използваме mutex и да пускаме само по един процес в критичната секция
- Това обаче не е ефективно

Читатели и писатели

Предварително:

```
1 n_readers := 0
2 sem_init(mutex, 1)
3 sem_init(&free, 1)
```

Читатели:

```
1 sem_wait(mutex)
2 n_readers += 1
3 if n_readers == 1:
4 sem_wait(&free)
5 sem_signal(mutex)
6
7 look_at_datastructure()
8
9 sem_wait(mutex)
10 n_readers -= 1
11 if n_readers == 0:
12 sem_signal(&free)
13 sem_signal(mutex)
```

- Броячът на `free` е 1, ако никой процес не е в критична секция, и 0 в противен случай
- `n_readers` следи колко читатели има в критична секция
- Първият влизащ читател заключва `free`, а последният излизащ го отключва (light switch)

Писатели:

```
1 sem_wait(&free)
2 modify_datastructure()
3 sem_signal(&free)
```

Читатели и писатели, които не гладуват

Предварително:

```
1 n_readers := 0
2 sem_init(mutex, 1)
3 sem_init(&free, 1)
4 sem_init(&barrier, 1)
```

Читатели:

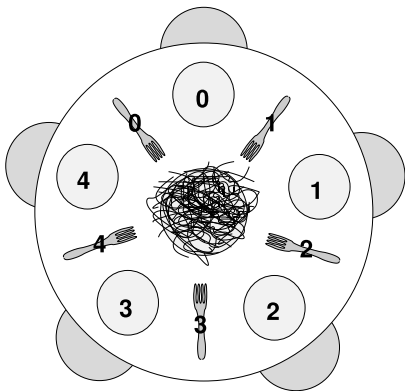
```
1 sem_wait(&barrier)
2 sem_signal(&barrier)
3
4 sem_wait(mutex)
5 n_readers += 1
6 if n_readers == 1:
7 sem_wait(&free)
8 sem_signal(mutex)
9 look_at_datastructure()
10 sem_wait(mutex)
11 n_readers -= 1
12 if n_readers == 0:
13 sem_signal(&free)
14 sem_signal(mutex)
```

- Предотвратяваме гладуването на писателите с допълнителен семафор
- Допълнителният семафор не позволява на нови читатели да влизат, ако има чакащ писател

Писатели:

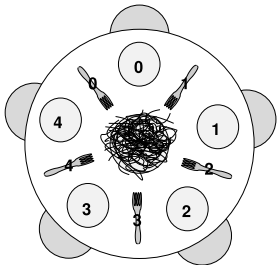
```
1 sem_wait(&barrier)
2 sem_wait(&free)
3 modify_datastructure()
4 sem_signal(&barrier)
5 sem_signal(&free)
```

Обядващи философи


```
1 philosopher():
2 infinite loop:
3 think()
4 get_forks()
5 eat()
6 put_forks()
```

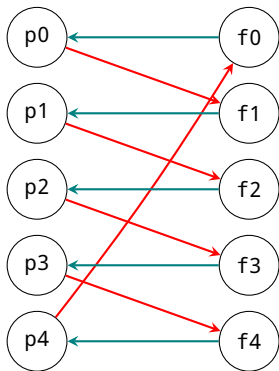
Обядващи философи: наивно решение


```
1 N := 5
2 forks: Semaphore[N]
3
4 left(i: Int):
5 return i
6
7 right(i: Int):
8 return (i + 1) mod N
9
10 init():
11 for i in 0 .. N-1:
12 sem_init(forks[i], 1)
13
14 get_forks(i):
15 sem_wait(forks[right(i)])
16 sem_wait(forks[left(i)])
17
18 put_forks(i):
19 sem_signal(forks[right(i)])
20 sem_signal(forks[left(i)])
```

Обядващи философи: наивно решение

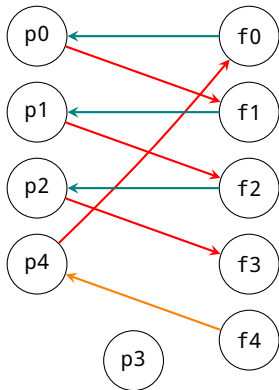
- Ако всички философи вземат десните си вилици едновременно, получаваме deadlock!


```
1 init():
2 for i in 0 .. N-1:
3 sem_init(forks[i], 1)
4
5 get_forks(i):
6 sem_wait(forks[right(i)])
7 sem_wait(forks[left(i)])
8
9 put_forks(i):
10 sem_signal(forks[right(i)])
11 sem_signal(forks[left(i)])
```

- Философ p_i държи вилица f_{i+1}
- Философ p_i чака вилица f_i

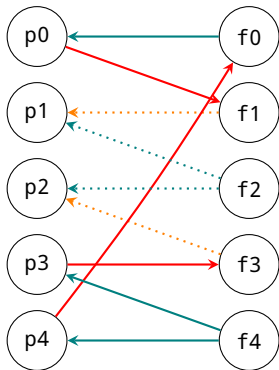
Обядващи философи: решение 1


```
1 init():
2 sem_init(table, N-1)
3 for i in 0 .. N-1:
4 sem_init(forks[i], 1)
5
6 get_forks(i):
7 sem_wait(table)
8 sem_wait(forks[right(i)])
9 sem_wait(forks[left(i)])
10
11 put_forks(i):
12 sem_signal(forks[right(i)])
13 sem_signal(forks[left(i)])
14 sem_signal(table)
```

- Премахваме един от философите от масата
  - Това не е проблем, защото така или иначе няма как всички да ядат едновременно
- Няма deadlock (4 философа, 5 вилици, поне един яде)
- Няма starvation (краен брой стъпки до храната)

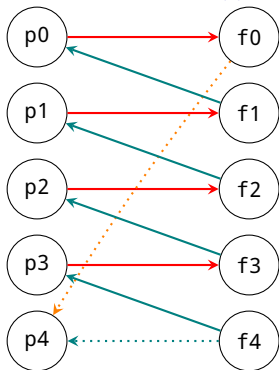
Обядващи философи: Решение 2


```
1 init():
2 for i in 0 .. N-1:
3 sem_init(forks[i], 1)
4
5 get_forks(i):
6 if i mod 2 == 0:
7 sem_wait(forks[right(i)])
8 sem_wait(forks[left(i)])
9 else:
10 sem_wait(forks[left(i)])
11 sem_wait(forks[right(i)])
12
13 put_forks(i):
14 sem_signal(forks[right(i)])
15 sem_signal(forks[left(i)])
```

- Част от философите взимат лявата вилица, а други взимат дясната
- Няма deadlock
  - Ако допуснем, че има, лесно стигаме до противоречие

Обядващи философи: решение 2, вариант 2


```
1 init():
2 for i in 0 .. N-1:
3 sem_init(forks[i], 1)
4
5 get_forks(i):
6 f1 := min(left(i), right(i))
7 f2 := max(left(i), right(i))
8 sem_wait(forks[f1])
9 sem_wait(forks[f2])
10
11 put_forks(i):
12 sem_signal(forks[right(i)])
13 sem_signal(forks[left(i)])
```

- Философите вече знаят номерата на вилциците
  - Ако това е трудно, може да си измислят номера (mutex + counter)
- Всеки философ иска вилциците си по нарастващ номер
- Няма как да има цикъл (deadlock), заради топологичната сортировка
- Подходът с наредбата на ресурсите винаги остранява deadlock, но не винаги е приложим

Още синхронизационни задачи

- Вижте в книжката!

Програми на С, използващи системни извиквания

В този раздел ще пишем на C.

Неща, които трябва да знаете, преди да започнем:

- Синтаксис на C
- Как компилираме C код
- Как пускаме програми на C

Функция main

Имаме два варианта за типа на функцията `main`:

```
1 int main(void) {
2 // ...
3 }
4
5 int main(int argc, char* argv[]) {
6 // the program has argc number of arguments
7 // argv[0] is a pointer to the 0th argument
8 // (the executable path)
9 // argv[1] is a pointer to the 1st argument
10 // argv[2] is a pointer to the 2nd argument
11 // ...
12 }
```

Exit status

Exit status-ът на една програма е числото, върнато от функцията `main`:

```
1 int main(void) {
2 return 42; // exit status 42
3 }
```

Фиксирани числови типове

- В рамките на този курс искаме прецизен контрол на подредбата и размера на данните в паметта
- Затова ще използваме целочислени типове с фиксиран размер от библиотеката `stdint.h(0p)`

```
1 #include <stdint.h>
2
3 int main(void) {
4 uint16_t foo = 42;
5 int32_t bar = -16;
6 uint8_t some_bytes[20];
7 some_bytes[0] = 0x26;
8 }
```

Представяне на текст

Ще се сблъскаме с различни видове представяне на текст:

- Низове с терминараща нула (`char name[] = "Иван"`)
  - Каква е разликата между `strlen(name)` и `sizeof(name)`?
  - Каква е разликата между `char* argv[]` и `char** argv[]`?
  - Функциите в `<string.h>` работят с низове с терминараща нула
- Указател към низ с терминараща нула (`char* name`)
- Буфер и дължина (`char name_buf[256]; uint16_t name_len`)
- Други произволни комбинации

Записи и структурирани данни

- Можем да дефинираме променлива от записен тип със `struct`:

```
1 struct {
2 char name[20];
3 uint8_t age;
4 } ivan;
```

- Това, обаче, не е удобно: често ни се иска да реферираме записният тип по име, на повече от едно място

Записи и структурирани данни

В С има различни конвенции за дефиниране на записен тип:

- Като отделен типов синоним

```
1 typedef struct {
2 char name[20];
3 uint8_t age;
4 } person_t;
5
6 person_t ivan;
```

- Като запис в таблицата от структури

```
1 struct person {
2 char name[20];
3 uint8_t age;
4 };
5
6 struct person ivan;
```

- Двете едновременно

Записи и структурирани данни

В C има различни конвенции за дефиниране на запис:

- Като отделен тип
- Като запис в таблицата от структури
- Двете едновременно

```
1 struct person {
2 char name[20];
3 uint8_t age;
4 };
5 typedef struct person person_t;
6
7 struct person ivan;
8 person_t pesho;
```

Записи и структурирани данни: подравняване

```
1 struct {
2 char green[3];
3 uint32_t orange;
4 uint8_t blue;
5 int16_t purple;
6 }
```

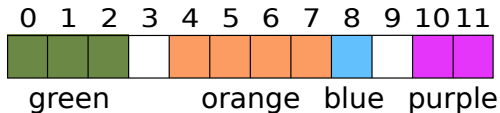

Figure 16: Подравняване на хетерогенни данни

Записи и структурирани данни: подравняване

```
1 struct {
2 char green[3];
3 uint32_t orange;
4 uint8_t blue;
5 int16_t purple;
6 }
```

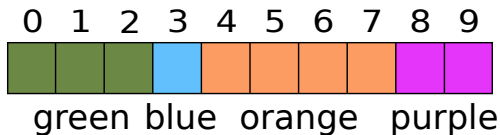

Figure 17: Подравняване на хетерогенни данни

Записи и структурирани данни: подравняване

```
1 struct __attribute__((packed)) {
2 char green[3];
3 uint32_t orange;
4 int16_t purple;
5 }
```

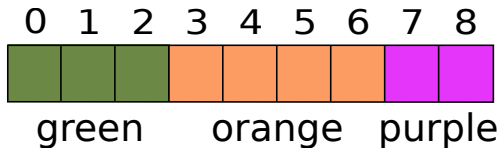

Figure 18: Packed data

Записи и структурирани данни: подравняване

- Инструктирайки компилатора да нареди данните в “пакетиран” вид, може да имаме не-подравнен достъп до някои полета
- Не-подравненият достъп има различно поведение при различните процесорни архитектури
  - При x86 достъпът е по-бавен³⁴
  - При някои ARM-базирани архитектури не-подравнен достъп е грешка
- Често се случва данни, идващи по мрежата или от файлове да не са подравнени
  - За добра преносимост е добре при записване на тези данни в паметта да ги преведем в подравнен вид
  - Ако искаме да пестим памет, можем да използваме пакетирани данни, но това изисква повишено внимание

---

³⁴но пък може даден алгоритъм да бъде забързан при пакетирание на данните заради локалност на кеш, въпреки това, че самите инструкции за достъп са по-бавни

Управление на динамична памет

Динамична памет алокираме с `malloc(3)` и деалюкираме с `free(3)` :

```
1 person_t* people = malloc(num_people * sizeof(person_t));
2 // ...
3 people[42].age = 26;
4 // ...
5 free(people);
```

- Динамично-алокираната памет е ресурс, който трябва да бъде следен ръчно и освобождаван навреме
- В рамките на курса почти никога няма да се налага да ползваме динамична памет

Езикът С и системни извиквания

Системни извиквания

- Дотук знаем, че операционната система имплементира комуникация между процеси и връзка на процесите с външния свят
- Връзката между един процес и (ядрото на) операционната система се извършва чрез операции, наречени *системни извиквания* (system calls или syscalls)
- В този раздел ще се научим да пишем програми, които директно използват системните извиквания на операционната система
  - Това се нарича “*системно програмиране*”

Как работят системните извиквания

- От гледна точка на програмиста, системните извиквания са “*просто*” библиотечни функции, които може да извика
- Специалното на тези функции е, че вместо да изпълняват код като част от програмата, *казват* на ядрото да изпълни съответната операция и чакат резултат
- Програмата заспива докато ядрото не стане готово с изпълнението на системното извикване, и когато се събуди, получава резултат
- Тъй като тези функции “обвиват” системните извиквания, ще ги наричаме *syscall wrappers*

Как работят системните извиквания

- Най-често използваната C библиотека, имплементираща syscall wrappers, е **glibc**
  - glibc е “стандартна библиотека” за C, която освен syscall wrappers имплементира и всички функции от C стандарта
  - Има и други такива библиотеки, напр. musl
- Съответните библиотеки съдържат хедъри със стандартизирани имена (`fcntl.h`, `unistd.h`, ...), в които са дефинирани syscall wrapper-ите

Какво реално прави един syscall wrapper?

- Копира аргументите на системното извикване и неговия номер в специфични процесорни регистри
- Изпълнява процесорна инструкция, която предизвиква хардуерно прекъсване
  - При стартиране на операционната система, тя е конфигурирала процесора при такова прекъсване да скочи на специфично място в кода на ядрото, където ще се прочетат въпросните аргументи и номер на системно извикване, и то ще се обработи
  - След това ядрото записва резултата от системното извикване в специфичен процесорен регистър и скача обратно в кода на syscall wrapper-а
- Вади резултата от въпросния процесорен регистър и го връща

Какво реално прави един syscall wrapper?

- Когато имам време, на този слайд ще сложа картинка

Защо С?

- Езикът, на който е написан Linux (и други UNIX-и) е С
- По тази причина, системните извиквания използват подреждане и формат на данните, съобразени с ABI³⁵ на С
- Затова повечето библиотеки, имплементиращи syscall wrappers, са написани на С
  - Нищо не ни пречи да използваме системни извиквания директно и от друг език - пример за език, който има собствена имплементация на syscall wrappers е Go
  - На практика почти всички останали езици извикват С код през FFI³⁶, който от своя страна вика syscall wrappers от библиотека като `glibc`, вместо да ги имплементират сами

---

³⁵ABI: Application Binary Interface

³⁶FFI: Foreign Function Interface

Пример за системни извиквания на C

Системните извиквания `getuid` и `geteuid` връщат реалното и ефективното UID на процеса, изпълняващ програмата.

```
1 #include <unistd.h> // getuid, geteuid
2 #include <sys/types.h> // uid_t
3 #include <stdio.h> // printf
4
5 int main(void) {
6 uid_t me = getuid();
7 uid_t pretending = geteuid();
8 printf("uid: %d euid: %d\n", me, pretending);
9 return 0; // exit status 0
10 }
```

В този раздел ще са ни полезни следните секции от man страници:

- Секция 2: системни извиквания
  - `getuid(2)`
  - `geteuid(2)`
- Секция 3: библиотечни функции в C
  - `printf(3)`

Exit status

Exit status-ът на една програма е стойността, върната от функцията `main()`:

```
1 int main(void) {
2 return 42; // exit status 42
3 }
```

Exit status

Системното извикване `_exit(2)` прекратява изпълнението на процеса, независимо от текущата функция:

```
1 #include <unistd.h> // _exit
2
3 void foo(void) {
4 _exit(42); // exit status 42
5 }
6
7 int main(void) {
8 foo();
9 }
```

Exit status

Библиотечната функция `exit(3)` вътрешно вика `_exit(2)`, но финализира и някои други неща преди това.

Използвайте нея, когато искате да прекратите програмата.

```
1 #include <stdlib.h> // exit
2
3 void foo(void) {
4 exit(42); // exit status 42
5 }
6
7 int main(void) {
8 foo();
9 }
```

Обработване на грешки при системни извиквания

Резултат от системни извиквания

- По конвенция, повечето системни извиквания връщат резултат от числов тип, който е отрицателно число, ако извикването е било неуспешно
- За пример ще използваме `open(2)` - системно извикване, отварящо файл

Резултат от системни извиквания

```
int open(const char *pathname, int flags)
```

- първият аргумент е път до файл
- вторият аргумент е множество от опции, задаващи режима на отваряне на файл
- резултатът при успех е положително число - номер на *файлов дескриптор* - след малко ще говорим за него
- засега важното е, че резултатът от `open()` е `-1`, ако отварянето на файл е било неуспешно

Грешки при системни извиквания

```
1 #include <fcntl.h> // open
2 #include <stdlib.h> // exit
3
4 void tell_user(const char* msg) {
5 // засега приемете, че тази функция показва съобщение
6 // на потребителя и я имаме наготово
7 }
8
9 int main() {
10 int result = open("/tmp/some_file", O_RDONLY);
11 if (result < 0) {
12 tell_user("opening /tmp/some_file failed\n");
13 exit(1);
14 }
15
16 tell_user("opened /tmp/some_file successfully\n");
17 }
```

- Когато някое системно извикване е неуспешно, ни се иска начин да разберем какво не е било наред
- Затова, при неуспех системните извиквания записват число (код на грешка) в **глобалната променлива** `errno`
  - Вижте `errno(3)` за повече информация

Можем да използваме `errno`, за да разберем каква е била грешката:

```
1 #include <fcntl.h> // open
2 #include <errno.h> // errno
3 #include <stdlib.h> // exit
4
5 int main() {
6 int result = open("/tmp/some_file", O_RDONLY);
7 if (result < 0) {
8 switch (errno) {
9 case 2: tell_user("no such file\n"); break;
10 case 13: tell_user("permission denied\n"); break;
11 // ...
12 }
13 exit(1);
14 }
15
16 tell_user("opened /tmp/some_file successfully\n");
17 }
```

errno

По-добре е да ползваме константите, дефинирани в `errno.h`, вместо чисти номера на грешки:

```
1 #include <fcntl.h> // open
2 #include <errno.h> // errno
3 #include <stdlib.h> // exit
4
5 int main() {
6 int result = open("/tmp/some_file", O_RDONLY);
7 if (result < 0) {
8 switch (errno) {
9 case ENOENT: tell_user("no such file\n"); break;
10 case EACCES: tell_user("permission denied\n"); break;
11 // ...
12 }
13 exit(1);
14 }
15
16 tell_user("opened /tmp/some_file successfully\n");
17 }
```

Ако просто искаме да изведем съобщение за грешка до потребителя и да прекратим програмата, най-добре е да използваме функцията `err()` от `err(3)`, която изписва форматирано съобщение за грешка (вътрешно гледа променливата `errno`).

Първият аргумент на `err()` е `exit status`, с който да прекрати програмата.

```
1 #include <fcntl.h> // open
2 #include <err.h> // err
3
4 int main() {
5 int result = open("/tmp/some_file", O_RDONLY);
6 if (result < 0) {
7 err(1, "could not open file");
8 }
9
10 tell_user("opened /tmp/some_file successfully\n");
11 }
```

```
1 #include <fcntl.h> // open
2 #include <err.h> // err
3
4 int main() {
5 int result = open("/tmp/some_file", O_RDONLY);
6 if (result < 0) {
7 err(1, "could not open file");
8 }
9
10 tell_user("opened /tmp/some_file successfully\n");
11 }
```

Например при грешка ENOENT, тази програма ще изведе съобщение, изглеждащо така:

```
1 could not open file: No such file or directory
```

Вторият и следващите аргументи на `err()` задават форматен низ (както при `printf(3)`):

```
1 #include <fcntl.h> // open
2 #include <err.h> // err
3
4 int main() {
5 const char filename[] = "/tmp/some_file";
6 int result = open(filename, O_RDONLY);
7 if (result < 0) {
8 err(1, "could not open file %s", filename);
9 }
10
11 printf("opened %s successfully\n", filename);
12 }
```

Например при грешка `ENOENT`, тази програма ще изведе съобщение, изглеждащо така:

```
1 could not open file /tmp/some_file: No such file or directory
```

Всъщност, `err.h` задава 4 полезни функции, изписващи съобщение на `stderr`. Всички варианти са полезни:

- `void err(int eval, const char* fmt, ...)`
  - изписва грешката от `errno`
  - прекратява програмата с подадения статус
- `void errx(int eval, const char* fmt, ...)`
  - **не** изписва грешката от `errno`
  - прекратява програмата с подадения статус
- `void warn(const char* fmt, ...)`
  - изписва грешката от `errno`
  - **не** прекратява програмата
- `void warnx(const char* fmt, ...)`
  - **не** изписва грешката от `errno`
  - **не** прекратява програмата

Файлови дескриптори

Файлови дескриптори

- За да работим с файл, трябва да го *отворим* – това става със системното извикване `open(2)`
- Споменахме, че системното извикване `open()` връща число, което наричаме *номер на файлов дескриптор*
- При отваряне на файл, ядрото създава системна структура, наречена *файлов дескриптор*, която съдържа:
  - Указател към самия файл
  - Текуща позиция (индекс на байт) във файла
  - И други
- За всеки процес ядрото алокира таблица от файлови дескриптори: номерът на файлов дескриптор, върнат от `open()`, е индекс в тази `tablica`.

Опции на open()

- `open()` може да приема 2 или 3 аргумента:

```
1 int open(const char *pathname, int flags);
2 int open(const char *pathname, int flags, mode_t mode);
```

- Аргументите на `open()` са:
  - `pathname` – Път до файл
  - `flags` – Множество от опции
  - `mode` – Права за достъп (`mode`) – представени като число, което е най-удобно да подадем в осмична бройна система

Опции на open()

Вторият аргумент на `open()` е *битова маска* от опции.

- Комбинираме опциите с “побитово ИЛИ”
- Някои опции, които ще ни трябват, са:
  - `O_WRONLY`, `O_RDONLY` - отваряне за писане или за четене
  - `O_RDWR` - отваряне за четене и писане едновременно
  - `O_CREAT` - ако файлът не съществува, го създава преди да го отвори
  - `O_TRUNC` - ако файлът съществува, зачиства съдържанието му преди да го отвори
  - `O_APPEND` - ако файлът съществува, началната позиция е в края му вместо в началото

Опции на `open()`

Третият аргумент на `open()` задава права за достъп на файла, ако го създаваме сега

- Има смисъл само с `O_CREAT`
- Единият вариант е да зададем правата директно като число

```
1 int fd = open("/tmp/some_file",
2 O_WRONLY|O_CREAT|O_TRUNC,
3 0644
4);
```

- Другият вариант е да ползваме побитови константи, дефинирани в стандартната библиотека

```
1 int fd = open("/tmp/some_file",
2 O_WRONLY|O_CREAT|O_TRUNC,
3 S_IRUSR|S_IWUSR|S_IRGRP|S_IROTH
4);
```

- За повече информация, вижте `open(2)`

Опции на open(): примери

- Отваряне на файл за четене

```
1 int fd = open("/tmp/some_file", O_RDONLY);
```

- Отваряне на файл за писане, създавайки го с права 644 ако не съществува и зачиствайки го, ако съществува

```
1 int fd = open("/tmp/some_file",
2 O_WRONLY|O_CREAT|O_TRUNC,
3 0644
4);
```

- Отваряне на файл за писане, създавайки го с права 644 ако не съществува и заставайки накрая му, ако съществува

```
1 int fd = open("/tmp/some_file",
2 O_WRONLY|O_CREAT|O_APPEND,
3 0644
4);
```

Затваряне на отворен файл

- Когато един процес умре, всички негови файлови дескриптори се затварят автоматично
- Можем ръчно да затворим файлов дескриптор, използвайки системното извикване `close(2)`
- Добре е отворените файлове да се затварят веднага, щом сме приключили да работим с тях

Затваряне на отворен файл

```
1 #include <fcntl.h> // open, close
2 #include <err.h> // err
3
4 int main() {
5 const char filename[] = "/tmp/some_file";
6 int fd = open(filename, O_RDONLY);
7 if (fd < 0) {
8 err(1, "could not open file %s", filename);
9 }
10
11 // ...
12
13 if (close(fd) < 0) {
14 err(1, "could not close file %s", filename);
15 }
16 }
```

Четене от файл

- Можем да четем от отворен файл със системното извикване `read(2)` :

```
1 char buf[20];
2 int num_bytes = read(fd, buf, 20);
3 if (num_bytes < 0) {
4 err(1, "could not read data");
5 }
```

- Аргументите на `read()` са:
  - Номер на файлов дескриптор, от който четем
  - Указател към памет, в която искаме да се запишат прочетените данни
  - Максимална дължина на четене
- Резултатът от `read()` е броят реално прочетени байтове

Четене от файл

- При успешно изпълнение на `read()`, текущата позиция на файловия дескриптор се придвижва напред с броя успешно прочетени байтове
- Това означава, че всяко следващо викане на `read()` чете нови данни от файла
- Ако `read()` прочете 0 байта, това означава, че сме стигнали края на файла

Четене от файл

```
1 int fd = open("/tmp/some_file", O_RDONLY);
2 if (fd < 0) {
3 err(1, "could not open file");
4 }
5
6 char buf[20];
7 int num_bytes = read(fd, buf, 20);
8 while (num_bytes > 0) {
9 // < do something with the data in buf >
10 num_bytes = read(fd, buf, 20);
11 }
12 if (num_bytes < 0) {
13 err(1, "could not read from file");
14 }
15
16 if (close(fd) < 0) {
17 err(1, "could not close file");
18 }
```

Четене от файл

```
1 int fd = open("/tmp/some_file", O_RDONLY);
2 if (fd < 0) {
3 err(1, "could not open file");
4 }
5
6 char buf[4096];
7 int num_bytes;
8 while ((num_bytes = read(fd, buf, sizeof(buf))) > 0) {
9 // < do something with the data in buf >
10 }
11 if (num_bytes < 0) {
12 err(1, "could not read from file");
13 }
14
15 if (close(fd) < 0) {
16 err(1, "could not close file");
17 }
```

Четене от файл

Нищо не ни спира да четем и байт по байт (освен, че е бавно):

```
1 int fd = open("/tmp/some_file", O_RDONLY);
2 if (fd < 0) {
3 err(1, "could not open file");
4 }
5
6 char c;
7 int num_bytes;
8 while ((num_bytes = read(fd, &c, 1)) > 0) {
9 // < do something with the character in c >
10 }
11 if (num_bytes < 0) {
12 err(1, "could not read from file");
13 }
14
15 if (close(fd) < 0) {
16 err(1, "could not close file");
17 }
```

Писане във файл

Писането във файл е аналогично на четенето – чрез системното извикване `write(2)`:

```
1 char buf[] = "Hello world!\n";
2 int num_bytes = write(fd, buf, strlen(buf));
3 if (num_bytes < 0) {
4 err(1, "could not write data");
5 }
6 if (num_bytes != strlen(buf)) {
7 errx(1, "could not write data all at once");
8 }
```

- Аргументите на `write()` са:
  - Номер на файлов дескриптор, в който пишем
  - Указател към памет, от която да се прочетат данни
  - Брой байтове (размер на данните), които искаме да запишем
- Резултатът от `write()` е броят реално записани байтове

Записване на текстови низове от паметта в текстов файл

- При записване низ в текстов файл трябва да внимаваме да не запишем терминация нулев символ във файла
  - Функцията `strlen(3)` е полезна: връща размера на низа, без да включва терминаращата нула

```
1 char buf[] = "Hello world!\n";
2 int num_bytes = write(fd, buf, strlen(buf));
3 if (num_bytes < 0) {
4 err(1, "could not write data");
5 }
6 if (num_bytes != 13) {
7 errx(1, "could not write data all at once");
8 }
```

Файлови дескриптори на стандартни потоци

- Стандартните потоци `stdin`, `stdout` и `stderr` по подразбиране съществуват при създаване на процес
  - Файлов дескриптор `0` е `stdin`
  - Файлов дескриптор `1` е `stdout`
  - Файлов дескриптор `2` е `stderr`

Файлови дескриптори на стандартни потоци

```
1 char name_buf[512];
2 const char prompt[] = "What's your name? ";
3 const char hello[] = "Hello, ";
4 const char end[] = "!\n";
5
6 int write_result = write(1, prompt, strlen(prompt));
7 if (write_result < 0) { err(1, "could not write prompt"); }
8
9 int name_len = read(0, name_buf, sizeof(name_buf));
10 if (name_len < 0) { err(1, "could not read name"); }
11
12 write_result = write(1, hello, strlen(hello));
13 if (write_result < 0) { err(1, "could not write hello"); }
14
15 write_result = write(1, name_buf, name_len);
16 if (write_result < 0) { err(1, "could not write name"); }
17
18 write_result = write(1, end, strlen(end));
19 if (write_result < 0) { err(1, "could not write end"); }
```

Преместване на текущата позиция във файл

- Досега видяхме, че `read()` и `write()` местят текущата позиция *напред*
- Със системното извикване `lseek(2)` можем да преместим текущата позиция на *произволно място* във файла

```
off_t lseek(int fd, off_t offset, int whence);
```

Преместване на текущата позиция във файл

```
off_t lseek(int fd, off_t offset, int whence);
```

- Аргументите на `lseek()` са:
  - `fd` – Файлов дескриптор
  - `offset` – Отместване
  - `whence` – Интерпретация на отместването
- Резултатът от `lseek()` е новата абсолютна позиция
- Възможните интерпретации на отместването (`whence`) са:
  - `SEEK_SET`: абсолютно отместване
  - `SEEK_CUR`: относително отместване спрямо текущата позиция
  - `SEEK_END`: относително отместване спрямо края на файла

Преместване на текущата позиция във файл

- Скачане в началото на файла:

```
1 int new_pos = lseek(fd, 0, SEEK_SET);
2 if (new_pos < 0) {
3 err(1, "could not go to start of file");
4 }
```

- Скачане на позиция 42 във файла:

```
1 int new_pos = lseek(fd, 42, SEEK_SET);
2 if (new_pos < 0) {
3 err(1, "could not go byte 42");
4 }
```

- Скачане с 5 байта назад:

```
1 int new_pos = lseek(fd, -5, SEEK_CUR);
2 if (new_pos < 0) {
3 err(1, "could not jump 5 bytes backwards");
4 }
```

Преместване на текущата позиция във файл

- Скачане 2 байта преди края на файл:

```
1 int new_pos = lseek(fd, -2, SEEK_END);
2 if (new_pos < 0) {
3 err(1, "could not jump to 2 bytes before end");
4 }
```

- Скачане 42 байта след края на файл:

- Това работи само ако можем да пишем във файла
- Файлът пораства с толкова, колкото е нужно

```
1 int new_pos = lseek(fd, 42, SEEK_END);
2 if (new_pos < 0) {
3 err(1, "could not jump to 42 bytes after end");
4 }
```

Четене и писане на двоични данни от паметта във
файлове

Форматиран и неформатиран вход/изход

- Мислено можем да разделим подходите за вход/изход на две категории:
  - Форматиран вход/изход
  - Неформатиран вход/изход

Неформатиран вход/изход

- Когато говорим за *неформатиран* вход/изход, имаме предвид, че програмата чете и пише *данни* във формат, който не може да се интерпретира като текст
- *Числата* най-често ги представяме по същия начин, както са представени в паметта
- Системните извиквания `read()` и `write()` могат да се използват за неформатиран вход/изход на данни в паметта, без промяна на тяхната структура

Неформатирован вход/изход

```
1 void write_number(int fd, uint16_t num) {
2 int n = write(fd, &num, sizeof(num));
3 if (n < 0) { err(1, "could not write number"); }
4 if (n != sizeof(num)) {
5 errx(1, "could not write number at once");
6 }
7 }
8
9 uint16_t read_number(int fd) {
10 uint16_t num;
11 int n = read(fd, &num, sizeof(num));
12 if (n < 0) { err(1, "could not read number"); }
13 if (n != sizeof(num)) {
14 errx(1, "could not read number at once");
15 }
16 return num;
17 }
```

Неформатиран вход/изход

```
1 typedef struct {
2 char name[16];
3 uint8_t age;
4 } person_t;
5
6 void write_person(int fd, person_t* person) {
7 int n = write(fd, person, sizeof(person_t));
8 if (n < 0) { err(1, "could not write person"); }
9 if (n != sizeof(num)) {
10 errx(1, "could not write person at once");
11 }
12 }
13
14 void read_person(int fd, person_t* person) {
15 int n = read(fd, person, sizeof(person_t));
16 if (n < 0) { err(1, "could not read person"); }
17 if (n != sizeof(num)) {
18 errx(1, "could not read person at once");
19 }
20 }
```

Форматиран вход/изход

- Когато говорим за *форматиран* вход/изход, имаме предвид, че програмата чете и пише *текст*, предназначен за четене от хора
- Нищо не пречи текстът да е и машинно четим
  - това го обсъдихме по-нашироко в темата “Данни във файлове”
- Числата са *форматирани* като последователности от цифри (текст)

Форматиран изход на числа

```
1 int n_digits(uint16_t num) {
2 if (num == 0) { return 1; }
3 int result = 0;
4 for (; num != 0; num /= 10) { result++; }
5 return result;
6 }
7 void num_to_text(uint16_t num, char* buf) {
8 buf[n_digits(num)] = '\0';
9 for (int i = n_digits(num) - 1; i >= 0; i--) {
10 buf[i] = '0' + (num % 10);
11 num /= 10;
12 }
13 }
14 void print_number(int fd, uint16_t num) {
15 char num_text[6];
16 num_to_text(num, num_text);
17 write(fd, num_text, n_digits(num));
18 }
```

Форматиран изход на числа

- Можем да използваме вградената функция `snprintf(3)` за да форматираме числа като текст:

```
1 void print_number(int fd, uint16_t num) {
2 char num_text[6];
3 snprintf(num_text, sizeof(num_text), "%d", num);
4 write(fd, num_text, strlen(num_text));
5 }
```

Работим само с файлови дескриптори

- В стандартната библиотека на C има абстракция за работа с файлове, наречена `FILE*`, която обвива системните извиквания за работа с входно-изходни операции във функции от по-високо ниво
- Повечето такива функции са в `<stdio.h>`
- **Ние няма да ползваме тези функции**, а ще работим директно с файловете дескриптори
- Единствената функция от `<stdio.h>`, която ще си позволим да използваме, е `sprintf(3)`, и то само в случаите, в които искаме да форматираме число като текст

Информация за файловете чрез `stat`

Информация за файловете чрез `stat`

- Системното извикване `stat(2)` дава достъп до метаданните на файла (командата `stat(1)` използва това системно извикване)
- Първият аргумент е път до файл, а вторият е указател към структура от тип `struct stat`, която е дефинирана в стандартната библиотека.

struct stat – stat(3type)

```
1 struct stat {
2 dev_t st_dev; // ID of device containing file
3 ino_t st_ino; // Inode number
4 mode_t st_mode; // File type and mode
5 nlink_t st_nlink; // Number of hard links
6 uid_t st_uid; // User ID of owner
7 gid_t st_gid; // Group ID of owner
8 dev_t st_rdev; // Device ID (if special file)
9 off_t st_size; // Total size, in bytes
10 blksize_t st_blksize; // Block size for filesystem I/O
11 blkcnt_t st_blocks; // Number of 512 B blocks allocated
12
13 struct timespec st_atim; // Time of last access
14 struct timespec st_mtim; // Time of last modification
15 struct timespec st_ctim; // Time of last status change
16 };
```

```
1 void print_field(const char* fmt, int field) {
2 char buf[128];
3 snprintf(buf, sizeof(buf), fmt, field);
4 int write_result = write(1, buf, strlen(buf));
5 if (write_result < 0) {
6 err(1, "could not write to stdout");
7 }
8 }
9
10 int main() {
11 struct stat info;
12 int result = stat("/tmp/foo.txt", &info);
13 if (result < 0) { err(1, "could not stat /tmp/foo.txt"); };
14
15 print_field("owner UID: %d\n", info.st_uid);
16 print_field("owner GID: %d\n", info.st_gid);
17 print_field("size: %d bytes\n", info.st_size);
18 }
```

stat

- Алтернативният вариант `fstat()` приема файлов дескриптор като първи аргумент вместо път
- Може да го ползвате за вече отворени файлове

Изпълняване на програми с ехес

Изпълняване на програми с `exec`

- Семейството от системни извиквания `exec(3)` се използва, за да изпълним външна програма в текущия процес
  - Различни варианти на извикване - `execl()`, `execvp()`, `execle()`, `execve()`...
- При успешно изпълнение на `exec()`, програмата на текущия процес се **заменя** с дадената

Изпълняване на програми с exec

```
1 int main(void) {
2 int result = execl(
3 "/usr/bin/cat", // executable
4 "cat", "/etc/issue", // arguments
5 (char*)NULL // sentinel
6);
7
8 if (result < 0) {
9 err(1, "could not exec");
10 }
11
12 const char msg[] = "you will never read this\n";
13 write(1, msg, strlen(msg));
14 }
```

exec*р - търсене в \$PATH

Вариантите `exec*р` използват environment променливата `PATH` за да търсят изпълнимия файл:

```
1 int main(void) {
2 int result = execlp(
3 "cat", // executable
4 "cat", "/etc/issue", // arguments
5 (char*)NULL // sentinel
6);
7
8 if (result < 0) {
9 err(1, "could not exec");
10 }
11
12 const char msg[] = "you will never read this\n";
13 write(1, msg, strlen(msg));
14 }
```

execv* - масив от аргументи

Вариантите `execv*` приемат масив от аргументи:

```
1 int main(int argc, char* argv[]) {
2 if (argc > 9) {
3 errx(1, "cannot work with more than 8 arguments");
4 }
5
6 char* command_args[10];
7 char cat[] = "cat";
8 command_args[0] = &cat;
9
10 for (int i = 1; i < argc; i++) {
11 command_args[i] = argv[i];
12 }
13 command_args[argc] = NULL;
14
15 execvp("cat", command_args);
16 err(1, "could not exec cat");
17 }
```

Създаване на процеси

Създаване на процеси

- В UNIX света създаването на процеси става чрез системното извикване `fork(2)` .
- При извикване на `fork()`, текущият процес се клонира на *родител* и *дете*
  - Семантично, цялата памет на процеса се **копира**
  - Реално копието се извършва чрез *copy-on-write* (CoW)
- Родителят и детето използват **отделни** региони във физическата памет и не могат да достъпват паметта по между си
- Изпълнението на програмата в процеса-дете продължава от мястото, където е извикан `fork()`
- Отделните процеси работят конкурентно и не се изчакват

Създаване на процеси

- Стойността, върната от `fork()`, е различна при родителя и детето:
  - В детето, `fork()` връща 0
  - В родителя, `fork()` връща число, по-голямо от 0: PID-а на детето

Създаване на процеси

```
1 pid_t pid = fork();
2 if (pid < 0) {
3 err(1, "could not fork");
4 }
5
6 if (pid > 0) {
7 const char msg[] = "I am your father\n";
8 write(1, msg, strlen(msg));
9 } else {
10 const char msg[] = "Noooooooooooo!\n";
11 write(1, msg, strlen(msg));
12 }
```

Създаване на процеси

```
1 pid_t pid = fork();
2 if (pid < 0) {
3 err(1, "could not fork");
4 }
5
6 if (pid > 0) {
7 char msg[128] = "I am the parent\n";
8 write(1, msg, strlen(msg));
9
10 snprintf(msg, sizeof(msg), "The child's pid is %d\n", pid);
11 write(1, msg, strlen(msg));
12 } else {
13 const char msg[] = "I am the child\n";
14 write(1, msg, strlen(msg));
15 }
16
17 const char msg[] = "I am both\n";
18 write(1, msg, strlen(msg));
```

- Както видяхме, PID-ът на процеса-дете се връща от `fork()`
- `getpid(2)` и `getppid(2)` връщат PID-а на текущия процес и на неговия родител:

```
1 pid_t my_pid = getpid();
2 pid_t parent_pid = getppid();
3
4 char msg[128];
5 snprintf(
6 msg, sizeof(msg),
7 "My pid is %d and my parent's pid is %d\n",
8 my_pid, parent_pid
9);
10 write(1, msg, strlen(msg));
```

Изчакване с `wait()`

- Системното извикване `wait(2)` блокира, докато някое дете на текущия процес умре
  - Аргументът му е указател, сочещ към променлива, в която `wait()` ще запише статуса на завършилото дете
  - Стойността, върната от `wait()` е PID-а на детето

Изчакване с `wait()`

- Всъщност, статусът, който `wait()` записва в аргумента си, кодира малко повече информация освен `exit status`-а на процеса-дете
- Например, можем да разберем дали процесът е бил убит или е завършил нормално
  - Макрото `WIFEXITED(status)` проверява дали статусът е такъв на нормално-завършил процес
- Можем и да извлечем истинският `exit status` на процеса
  - Макрото `WEXITSTATUS(status)` извлича `exit status`-а
- За по-подробна информация, вижте `wait(2)`

Изчакване с wait()

```
1 pid_t child_pid = fork();
2 if (child_pid < 0) { err(1, "could not fork"); }
3 if (child_pid == 0) {
4 do_task();
5 exit(0); // The child does its work and exits
6 }
7
8 int status;
9 child_pid = wait(&status);
10 if (child_pid < 0) { err(1, "could not wait for child") }
11 if (!WIFEXITED(status)) {
12 errx(1, "task failed: child was killed!");
13 } else if (WEXITSTATUS(status) != 0) {
14 errx(1, "task failed (exit status != 0)!");
15 }
16
17 const char msg[] = "task completed successfully\n";
18 write(1, msg, strlen(msg));
```

Изчакване с wait()

```
1 for (int i = 0; i < num_tasks; i++) {
2 pid_t child_pid = fork();
3 if (child_pid < 0) { err(1, "could not fork"); }
4 if (child_pid == 0) {
5 do_task(i);
6 exit(0); // The child does its work and exits
7 }
8 }
9 for (int i = 0; i < num_tasks; i++) {
10 int status;
11 pid_t child_pid = wait(&status);
12 if (child_pid < 0) { err(1, "could not wait for child") }
13 if (!WIFEXITED(status)) {
14 warnx(1, "a task failed: child was killed!");
15 } else if (WEXITSTATUS(status) != 0) {
16 warnx(1, "a task failed (exit status != 0)!");
17 }
18 }
19
20 const char msg[] = "all tasks completed successfully\n";
21 write(1, msg, strlen(msg));
```

Изчакване с `wait()`

- Със системното извикване `waitpid(2)` можем да изчакаме завършването на процес със конкретен PID
- Има и малко повече възможности от `wait()`
  - Може да провери дали процес е завършил, без да блокира
  - Може да чака за цяла група процеси
- За информация как да го ползвате, вижте `man` страницата.

Изпращане на сигнали с `kill()`

- Изпращане на сигнал до процес става с `kill(2)`
- `int kill(pid_t pid, int sig)`
- Имената на сигнали са дефинирани в `<signal.h>`
- Можем да изпратим сигнал и до група процеси (вижте `kill(2)`)

Изпращане на сигнали с kill()

```
1 pid_t child_pid = fork();
2 if (child_pid < 0) { err(1, "could not fork"); }
3 if (child_pid == 0) {
4 sleep(10);
5 exit(0); // The child does its work and exits
6 }
7
8 int kill_result = kill(child_pid, SIGTERM);
9 if (kill_result < 0) { err(1, "could not kill child"); }
10
11 int status;
12 child_pid = wait(&status);
13 if (child_pid < 0) { err(1, "could not wait for child") }
14 if (!WIFEXITED(status)) {
15 errx(1, "the child was killed");
16 } else {
17 errx(1, "this cannot happen");
18 }
```

Обработване на сигнали

- Всеки процес може да избере да бъде уведомен за получаване на сигнал вместо да бъде прекратен
- Това става със `sigaction(3p)`
- В рамките на курса няма да го използваме

Наследяване на средата при `fork()`

- Процесът-дете наследява цялата среда на родителя си
  - Потребител (EUID, UID)
  - Права
  - Environment променливи
  - Отворени файлови дескриптори

Наследяване на файлови дескриптори

```
1 int fd = open(
2 "/tmp/test.txt",
3 O_WRONLY|O_CREAT|O_TRUNC,
4 0666
5);
6 if (fd < 0) { err(1, "could not open file"); }
7
8 pid_t pid = fork();
9 if (pid < 0) { err(1, "could not fork"); }
10
11 for (int i = 0; i < 1000; i++) {
12 if (pid == 0) {
13 write(fd, "foo\n", 4);
14 } else {
15 write(fd, "bar\n", 4);
16 }
17 }
18
19 close(fd);
```

Наследяване на файлови дескриптори

- В предния пример получихме файл, в който имаме 1000 реда “foo” и 1000 реда “bar”, в произволен ред
- Двата процеса имат достъп до един и същ файлов дескриптор
- Процесите се състезават, кой от тях да запише своя текст и да премести указателя на файловия дескриптор напред
- В следващата тема ще се възползваме от наследяване на файлови дескриптори, за да правим по-интересни неща

Тръби и водопроводчици

- Системното извикване `pipe(2)` създава *тръба*
  - Тръбата е структура в ядрото, имплементираща FIFO опашка
- Взаимодействаме с тръбата през два файлови дескриптора:
  - `pipe()` приема като аргумент масив от 2 елемента, в който да запише номерата на двата файлови дескриптора
  - Дескриптор за четене (индекс 0)
  - Дескриптор за писане (индекс 1)

pipe

```
1 int pfd[2];
2 if (pipe(pfd) < 0) {
3 err(1, "could not create pipe");
4 }
5
6 pid_t pid = fork();
7 if (pid < 0) { err(1, "could not fork"); }
8 if (pid == 0) {
9 close(pfd[0]);
10
11 write(pfd[1], "foo\n", 4);
12
13 close(pfd[1]);
14 exit(0);
15 } else {
16 close(pfd[1]);
17
18 char buf[20];
19 read(pfd[0], buf, 20);
20 // ... do something with data
21 }
```

- Тръбите са удобен метод за комуникация между процеси
- При четене от тръбата, текущият процес *блокира* докато някой друг не запише данни в тръбата
- Когато всички краища за писане се затворят, краищата за четене получават “край на файл” (EOF) и четенето от тях вече не блокира
- Нужно е всеки процес да затваря краищата на тръбата, които не ползва
  - В противен случай може да се получи deadlock
  - Например, може процесът, който пише данни, да е приключил, но процесът, който чете данни, да чака блокиран до безкрай, защото не е затворил своя край за писане

Копиране на файлови дескриптори

- Можем да копираме файлови дескриптори със системните извиквания `dup()` и `dup2()`: вижте `dup(2)`
- `int dup(int oldfd)` - копира подадения файлов дескриптор с номер `oldfd` на първия свободен номер, и връща новия номер
- `int dup2(int oldfd, int newfd)` - копира подадения файлов дескриптор с номер `oldfd` като нов файлов дескриптор с номер `newfd` и връща `newfd`
  - Ако файлов дескриптор с номер `newfd` е съществувал, `dup2()` го затваря преди да направи копието
- Тези системни извиквания са много полезни, ако искаме да имплементираме пренасочване на стандартните потоци

Пренасочване

Пренасочване на изхода на команда към файл:

```
1 int fd = open(
2 "/tmp/test.txt",
3 O_WRONLY|O_CREAT|O_TRUNC,
4 0666
5);
6 if (fd < 0) { err(1, "could not open file"); }
7
8 int result = dup2(fd, 1); // replace stdout by fd
9 if (result < 0) { err(1, "could not dup"); }
10
11 execlp("ps", "ps", "-e", (char*)NULL);
12 err(1, "could not exec");
```

Пренасочване: pipe + dup

Пренасочване на текст към stdin на команда:

```
1 int pfd[2];
2 if (pipe(pfd) < 0) {
3 err(1, "could not create pipe");
4 }
5
6 pid_t pid = fork();
7 if (pid < 0) { err(1, "could not fork"); }
8 if (pid == 0) {
9 close(pfd[0]);
10 write(pfd[1], "foo\n", 4);
11 close(pfd[1]);
12 exit(0);
13 } else {
14 close(pfd[1]);
15 dup2(pfd[0], 0); // replace stdin by pfd[0]
16 close(pfd[0]);
17 execlp("wc", "wc", "-m", (char*)NULL);
18 err(1, "could not exec wc");
19 }
```

pipe + dup

Пренасочване на изхода на една команда към входа на друга:

```
1 int pfd[2];
2 if (pipe(pfd) < 0) {
3 err(1, "could not create pipe");
4 }
5
6 pid_t pid = fork();
7 if (pid < 0) { err(1, "could not fork"); }
8 if (pid == 0) {
9 close(pfd[0]);
10 dup2(pfd[1], 1); // replace stdout by pfd[1]
11 close(pfd[1]);
12 execlp("ps", "ps", "-e", (char*)NULL);
13 err(1, "could not exec ps");
14 } else {
15 close(pfd[1]);
16 dup2(pfd[0], 0); // replace stdin by pfd[0]
17 close(pfd[0]);
18 execlp("grep", "grep", "firefox", (char*)NULL);
19 err(1, "could not exec grep");
20 }
```

pipe + dup

- Всъщност, shell-ът имплементира операторите `>`, `>>`, `<` и `|` точно така: чрез `pipe()` и `dup()`.
- It's all just system calls!

Именовани тръби

- (Неименована) тръба - създава се с `pipe(2)` , както видяхме по-рано
  - Комуникация между процеси, имащи роднинска връзка
  - Тръбата трябва да е създадена от някой (пра-)родител
- Именована тръба - създава се с `mkfifo(3)`
  - `int mkfifo(const char *pathname, mode_t mode)`
  - Използва се от командата `mkfifo(1)`
  - Отделен тип файл
  - Позволява комуникация между произволни процеси
  - Надживява процесите, които са работили с нея